

บทที่ ๔ วิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

พุทธจริยศาสตร์ที่เป็นความหมายทั่วไป หลักเกณฑ์เบื้องต้นใช้กับจริยศาสตร์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีปรากฏตามหลักธรรมคำสอนที่เป็นทั้งของฆราวาส โดยมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและพระภิกษุ ซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นสูงขึ้นไปตามความเหมาะสมสำหรับผู้ที่มีประพจน์พรหมจรรย์

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ก็ปรากฏหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธจริยศาสตร์อย่างหลากหลายดังที่กล่าวแล้วในบทต้น ๆ ดังนั้นในบทนี้ จึงเป็นการกล่าวถึงเรื่องของพุทธจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทว่า ความหมาย ลักษณะ การวินิจฉัยดี-ชั่ว และเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้นจะมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างจากความเป็นพุทธจริยศาสตร์โดยทั่วไปหรือไม่ อย่างไร เหตุนี้ ผู้วิจัยจึงขอเสนอเพื่อให้เกิดความเข้าใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเนื้อหาสาระ ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

๔.๑ ความหมายและลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

๔.๑.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ถ้าจะกล่าวถึงความหมายของพุทธจริยศาสตร์ ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อในการวินิจฉัยไว้ดังนี้

๑) พุทธจริยศาสตร์ในแง่ของระบบวิชาความรู้ที่ว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางทั่วไปตามทัศนะพระพุทธศาสนา

ในหลักคำสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า ประมวลเป็นหลักทางจริยศาสตร์ได้ ๓ ประการ คือ เว้นจากการทำความชั่ว ทำความดีให้ถึงพร้อมและการทำจิตของตนให้ผ่องใส ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองให้ก้าวไปสู่การดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิต ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์จึงเกี่ยวกับการอธิบายเรื่องความดีสูงสุดและแนวทางการปฏิบัติ เกณฑ์การตัดสินทางความประพฤติของมนุษย์และเป้าหมายที่มนุษย์ควรบรรลุถึง กล่าวโดยรวม พุทธจริยศาสตร์ มีลักษณะเป็นสัมบูรณ์นิยม ธรรมชาตินิยม เพราะมีความเชื่อว่า ความดีและความชั่วเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว ค่าของความดีและชั่วก็อยู่ที่ตัวการกระทำนั้น ๆ นอกจากนี้ ความดีและความชั่วก็สามารถที่จะนิยามและให้ความหมายได้ โดยความดีคือสิ่งที่เกิดมาจากความสำนึกฝ่ายดี มีลักษณะที่ไม่มีโทษ ผู้รู้สรรเสริญ เมื่อยึดถือแล้วย่อมก่อประโยชน์ ส่วนความชั่วก็เป็นสิ่งที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับความดี นอกจากนี้ ยังเป็นแนวความคิดที่ต้องการให้บุคคลประพฤติ ปฏิบัติตนตามความเหมาะสมแก่สภาพชีวิตของตนเอง โดยมุ่งเน้นการทำความดี เพื่อก่อให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมีเสรีภาพและหลักการของประโยชน์นิยมหรือประโยชน์ตนและผู้อื่น

สรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ในแง่นี้ อยู่ที่การกระทำทางกาย วาจา และใจ เป็นพื้นฐานเพื่อให้เกิดคุณธรรมขั้นสูง ๆ ขึ้นไป อันจะเป็นทางนำไปสู่การปฏิบัติถึงเป้าหมายสูงสุดในชีวิต

๒) พุทธจริยศาสตร์ในแง่ของศาสตร์ว่าด้วยหลักแห่งการประพฤติและปฏิบัติ ซึ่งเป็นแนวทางในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์ในแง่นี้ จึงปรากฏในรูปของนิทานอิงหลักธรรมของพระพุทธเจ้า โดยมุ่งเน้นประโยชน์ที่ใช้ชีวิตประจำวันเป็นหลักใหญ่

๔.๑.๒ ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้แยกพิจารณาเป็นสองประการตามลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ทั่วไปที่นักปราชญ์ได้จำแนกไว้ โดยนำเสนอ ดังนี้

๑) พุทธจริยศาสตร์ในแบบเดิม (Tradition) ซึ่งหมายถึงคำสอนที่มาจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหลักความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและให้ผู้ถือปฏิบัติได้ปฏิบัติตามเพื่อการพ้นทุกข์ หลักของความเป็นจริงตามธรรมชาติที่เรียกว่า ไตร-ลักษณ์ ที่สรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง ไม่ตั้งอยู่ มีภาวะของอนัตตา หลักกรรม และหลักศรัทธา

พุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทซึ่งผ่านตัวละครในแต่ละเรื่อง ใช้พื้นฐานหลักคำสอนจากพุทธจริยศาสตร์ถ่ายทอดออกมา ผู้แต่งยึดหลักธรรมอย่างมั่นคง โดยมุ่งนำเสนอให้บุคคลศึกษาเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิต

๒) พุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัย (Contemporary) เป็นชุดอธิบายความหมายของพุทธจริยศาสตร์ โดยหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ในประเด็นความขัดแย้งต่าง ๆ หรือเงื่อนไขเพื่อการพิจารณาและตัดสินใจในกรณีที่ต้องมีทางเลือกสองทาง เพื่อเป็นการยุติข้อขัดแย้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้น^๑

จากหัวข้อดังกล่าว เรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นเรื่องราวที่ปรับแต่งขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับกาลเวลาในยุคสมัยหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดจากความสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน หรือบริบทในแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกัน ผู้แต่งจึงจำเป็นต้องเสนอเรื่องราวที่ร่วมสมัยเหมาะสมสำหรับการใช้ในชีวิตประจำวัน เหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า พุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นพุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัย โดยผู้แต่งมีเจตน์ประสงค์เพื่อแยกประเด็นการนำเสนอให้แจ่มชัดขึ้น จากการผ่านตัวละครที่ปรากฏในแต่ละเรื่อง

๔.๒ การวินิจฉัยความดี – ความชั่ว พุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

เกณฑ์การวินิจฉัยความดี – ความชั่ว ผู้วิจัยได้ยึดแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) เป็นบรรทัดฐานในการพิจารณา ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าว พระพรหมคุณาภรณ์ได้จัดระบบจากพุทธจริยศาสตร์ทั่วไป โดยพิจารณาจากเกณฑ์หลักและเกณฑ์ร่วมดังกล่าวแล้วในบทที่ ๒ ดังนั้น ความเข้มข้นของเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จึงเป็นเนื้อหาที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอสิ่งที่มีสภาพความเป็นอยู่ในสมัยนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมส่วนตัวที่กำลังดำเนินอยู่ โดยมีการถ่ายทอดผ่านทางนิทานประกอบหลักธรรม ผู้วิจัยได้แยกพิจารณาตามหลักของการจัดระบบของพระพรหมคุณาภรณ์ ดังนี้

^๑ ไม่นาย พจน์, พุทธทัศนะ : คิดอย่างชาวพุทธ, <http://learners.in.th/blog/botkvam/246981> (เข้าถึง ๓ มิถุนายน ๒๕๕๓)

๑. เกณฑ์หลัก พิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องที่กำลังดำเนินอยู่ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเกณฑ์ทางพระพุทธศาสนา ดังกล่าว ปรากฏว่า เกณฑ์หลักนั้น ผู้แต่ง (พระพุทธโฆสาจารย์) ได้ยึดหลักการพิจารณาตามแนวทางดั้งเดิม นั้นหมายถึง ใช้หลักของระบบวิชาความรู้ที่ว่าด้วยพฤติกรรมของมนุษย์เป็นตัวตั้ง

๒. เกณฑ์ร่วม ใช้หลักพิจารณาจากพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นหลักในการพิจารณา ซึ่งพฤติกรรมของตัวละครแต่ละตัวที่ปรากฏล้วนสามารถวินิจฉัยได้จากบริบทของเรื่องที่กำลังดำเนินอยู่เป็นปัจจัยสำคัญ ตัวละครแต่ละตัวและบริบทแต่ละเรื่อง เป็นตัวกำหนดกรอบในการพิจารณา^๒

ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่า เกณฑ์วินิจฉัยดี-ชั่วที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ไม่มีข้อแตกต่างจากเกณฑ์วินิจฉัยดี-ชั่วในพุทธจริยศาสตร์ทั่วไปแต่อย่างใด

๔.๓ วิเคราะห์ความดี – ความชั่วที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัย ได้ใช้หลักการทางพุทธจริยศาสตร์ พิจารณาความดีหรือความชั่ว โดยใช้กฎเกณฑ์พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น กรอบในการพิจารณา ผู้วิจัยได้ใช้พื้นฐานจากทฤษฎีที่มีอยู่เพื่อวิเคราะห์หนัทานที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ซึ่งใช้การพิจารณาจากหลักกุศลธรรมและอกุศลธรรม ซึ่งปรากฏในมหาวิจฉโคตตสูตร^๓ หรือหลักธรรมเรื่องกุศลกรรมบถ ๑๐ และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ตลอดจนจุดมุ่งหมายสูงสุดตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นบรรทัดฐานในการพิจารณา ด้านเรื่องความประพฤติดีที่เรียกว่า สุจริต ๓ นั้น แยกย่อยได้ดังนี้

๑. ความประพฤติดีทางกาย เรียกว่า กายสุจริต ๓ อย่าง คือ

- ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือการทำลายชีวิตบุคคลอื่นหรือตนเอง
- ๒) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้หรือการลักขโมย ฉ้อโกง
- ๓) เว้นจากการประพฤติดินในกามหรือผิดประเวณี

๒. ความประพฤติดีทางวาจา วาจาสุจริต ๔

- ๑) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๒) เว้นจากการพูดส่อเสียด
- ๓) เว้นจากการพูดคำหยาบ
- ๔) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓. ความประพฤติดีทางใจ มโนสุจริต ๓

- ๑) การไม่มีอภิชฌา ไม่ละโมภะอยากได้ของบุคคลอื่น
- ๒) การไม่พยาบาท ไม่คิดร้ายบุคคลอื่น
- ๓) สัมมาทิฐิ ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ในทางตรงกันข้าม พระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นถึงลักษณะของการกระทำบาป กรรมชั่วหรือความประพฤติชั่ว ความประพฤติที่ไม่ดี ซึ่งเรียกว่า ทุกจริต ๓ ประกอบด้วย

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๙.

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๙๔/๒๒๘ – ๒๒๙.

๑. ความประพฤติก้าวทางกาย เรียกว่า กายทุจริต ๓ คือ
 - ๑) ปาณาติบาต การทำลายชีวิตบุคคลอื่นหรือตนเอง
 - ๒) อทินนาทาน การถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้
 - ๓) กาเมสุมิฉฉาจาร การประพฤติดิฉินในกาม
๒. ความประพฤติก้าวทางวาจา เรียกว่า วาจทุจริต ๔ คือ
 - ๑) มุสาวาท การพูดเท็จ
 - ๒) ปิสุนาวาจา การพูดส่อเสียด
 - ๓) ผรุสวาจา การพูดคำหยาบ
 - ๔) สัมผัปปลาปะการพูดเพ้อเจ้อ
๓. ความประพฤติก้าวทางใจ เรียกว่า มโนทุจริต ๓ คือ
 - ๑) อภิชฌา ละโมบคอยจ้องอยากได้ของเขา
 - ๒) พยาบาท คิดร้ายเขา
 - ๓) มิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

๒. การใช้เกณฑ์ร่วม คือเกณฑ์ที่ตัดสินด้วยการใช้มนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การที่กระทำนั้นตนเองดีเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่และพิจารณาความยอมรับของบัณฑิตชน ว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับกันหรือไม่ บัณฑิตชื่นชมสรรเสริญหรือตำหนิติเตียน รวมทั้งพิจารณาลักษณะ (วิธีการในการกระทำ) และผลของการกระทำต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ว่าเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่นหรือไม่

สรุปหลักเกณฑ์ตัดสินความดีความชั่ว หรือกรรมดี กรรมชั่ว ทั้งตามแนวกรรมนิยามล้วน ๆ และกรรมนิยามที่สัมพันธ์กับสังคมนิมน์ ทั้งโดยสภาวะและโดยคุณค่า ซึ่งเป็นคุณค่าโดยสภาวะบ้าง คุณค่าตามที่กำหนดไว้บ้าง ได้อีกสำนวนหนึ่ง มีสาระอย่างเดียวกับข้อสรุปข้างบนนั่นเอง แต่จัดจำแนกข้อแตกต่างกัน มีใจความคาบเกี่ยวกัน ดังนี้

๑. ว่าโดยคุณโทษต่อชีวิต หรือต่อจิตใจและบุคลิกภาพ คือ เป็นสภาวะที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่เอื้อต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือบั่นรอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ทำให้กุศลธรรมหรืออกุศลธรรมทั้งหลายอันลดยหรือเจริญงอกงาม ช่วยสร้างเสริมบุคลิกภาพที่ดีงามหรือไม่

๒. ว่าโดยคุณโทษต่อบุคคล คือ เป็นการเบียดเบียนตนหรือไม่ ทำให้ตนเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ตน

๓. ว่าโดยคุณโทษต่อสังคม คือ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ทำผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวม

๔. ว่าโดยมนธรรม หรือโดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ คือ พิจารณาเห็นด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองว่า การนั้นเมื่อทำแล้ว ตนเองดีเตียนหรือกล่าวโทษตนเองได้หรือไม่

๕. ว่าโดยมาตรฐานทางสังคม คือ ตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณีและสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญู

ทั้งหลาย ตามกาลสมัย ที่จะมิให้ถ้อยกันไปโดยมงายหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน ตลอดจนการใคร่ครวญแล้วยอมรับหรือไม่ของวิญญูเหล่านั้นในแต่ละกรณี^๔

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ปรากฏเรื่องราวของพุทธจริยศาสตร์ที่เป็นความรู้ที่ว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการใช้ชีวิตประจำวันโดยใช้หลักพุทธจริยศาสตร์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ดังปรากฏตัวอย่าง ดังนี้

๔.๓.๑ ความดีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ผู้วิจัยได้ใช้หลักของอภิสัทธิกรรมบถ ๑๐ (ศีลซึ่งเป็นพุทธจริยศาสตร์ขั้นต้นนั้น ผู้วิจัยได้จัดรวมอยู่ในอภิสัทธิกรรมบถ ๑๐ ด้วย) เป็นพื้นฐานในการพิจารณา มีรายละเอียดนำเสนอดังต่อไปนี้

๑. ความดีทางกาย ประกอบด้วย

๑) เว้นจากปาณาติบาต การเว้นจากการฆ่าผู้อื่นหรือสัตว์ ให้สิ้นชีวิต และรวมความไปถึงการทำร้ายร่างกาย การทรมาน มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น (เมตตา) และหวังให้เขามีความสุขหรือช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ของกันและกัน มีความหวั่นใจ ทนไม่ได้ต่อความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น (กรุณา) รวมตลอดถึง การไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือสัตว์อื่น มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ทั้งวิสาขมหาอุบาสิกา ย่อมไปสู่ที่อุปฐากพระตถาคตเจ้าวันละ ๒ ครั้งเป็นประจำ และเมื่อไปไม่เคยมีมือที่เปล่าไป ด้วยคิดเกรงว่า ‘ภิกษุหนุ่มและสามเณร จักแลดูมือตน’ เมื่อไปก่อนเวลาฉันอาหาร ย่อมใช้ให้คนถือของขบเคี้ยวเป็นต้นไป เมื่อไปภายหลังแต่เวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือปฏุงเกสซ์^๕ และอัฐบาน^๖ไป”^๗

ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แลดูอยู่ไม่เห็นวัดอะไร ๆ อื่น จึงกระที่บคงไม่สาละใหญ่ด้วยเท้า ถาก (ให้เรียบ) ถือกิ่งไม้ด้วยวงกวาด. ตั้งแต่นั้นมา พระยาช้างนั้นจับหม้อด้วยวงตักน้ำฉันมาตั้งไว้, . . . พระยาช้างนั้นนำผลไม้ต่างอย่างมาถวายแด่พระศาสดา. ก็เมื่อพระศาสดาจะเสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต พระยาช้างนั้นถือบาตรจีวรวางไว้บนตระพอง ตามเสด็จพระศาสดาไป. . . ในเวลาพระศาสดาเสด็จมา ทำการต้อนรับแล้ว ถือบาตรจีวรโดยนัยก่อน (นำไป) ปลงลง ณ ที่ประทับอยู่แล้ว ถวายงานพัดด้วยกิ่งไม้ แสดงวัตรอยู่. . . วานรตัวหนึ่ง เห็นช้างนั้นลุกขึ้นแล้ว ๆ ทำอภิสมาจาริกวัตร (คือการปฏิบัติ) แต่พระตถาคตเจ้าแล้ว คิดว่า “เราก็จักทำอะไร ๆ ถวายบ้าง” . . . นำรวงผึ้งพร้อมทั้งกิ่งไม้ไปสู่สำนักพระศาสดาได้เด็ดใบตองรองถวาย”^๘

“พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหนกัน?” เมื่อพวกราชบุรุษทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ภิกษุสองพันรูปไปเพื่อประโยชน์แก่ภักตทั้งหลายมีนิตยภักต สลากภักตและคิลานภักต เป็นต้นในคุณุหัตถ์ของอนาถบิณฑิกเศรษฐีทุก ๆ วัน ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไปคฤหาสน์ของจุฬ-อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นนิตย์. ของนางวิสาขา

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๙-๑๘๐.

^๕ เกสซ์ ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย

^๖ ปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง น้ำชมพูหรือน้ำหว่า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทน์ น้ำเหง้าอูบล น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่

^๗ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/ ๑๐.

^๘ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/ ๘๕.

(และ) นางสุปวาสา ก็เช่นเดียวกัน” . . . ดังนั้นแล้ว ทรงพระประสงค์จะบำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เองบ้าง จึงเสด็จไปวิหาร ทรงนิมนต์พระศาสดา พร้อมกับภิกษุพันรูป ถวายทานด้วยพระหัตถ์ (เอง) สิ้น ๗ วัน ในวันที่ ๗ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาของพระองค์พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นนิตยเถต.”^๙

ก็พระญาติทั้งหลายขอพระสัมมาสัมพุทธะชื่อว่าไม่ฆ่าสัตว์ แม้จะตายอยู่ก็ไม่ปลงชีวิตของเหล่าสัตว์อื่น

เจ้าศากยะเหล่านั้นคิดว่า “พวกเราฝึกหัดมือแล้ว มีเครื่องผูกสอดอันทำแล้ว หัดปรือมาก, แต่พวกเราไม่อาจปลงสัตว์อื่นจากชีวิตได้เลย, พวกเราจักแสดงกรรมของตนแล้วให้หนีไป.”^{๑๐}

๒) เว้นจากอหินนาทาน การเว้นจากขโมยของที่ผู้อื่นไม่ได้ให้และรวมถึง การเว้นจากการฉก การกรรโชก การปล้น การตู่ การฉ้อ การหลอก การลวง การปลอม การตระบัด การเบียดบัง การลักลอบ ดังนั้น บุคคลจึงไม่ควรโลภ ไม่ควรขโมย ไม่ควรลวงละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่นและไม่ควรสะสมทรัพย์สินไว้เกินจำเป็น มีตัวอย่างปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

อยู่มาวันหนึ่ง พวกมนุษย์แพ้ความด้วยคติโกงในการวินิจฉัย เห็นพันธะกำลังเดินมา ร่ำร้องกันใหญ่ แจ้งการกระทำคติโกงของพวกอำมาตย์ผู้วินิจฉัยแก่พันธะนั้น.

พันธะไปสู่โรงวินิจฉัย พิจารณาคดีนั้นแล้ว ได้ทำผู้เป็นเจ้าของนั้นแล ให้เป็นเจ้าของ. มหาชนให้สาธุการเป็นไปด้วยเสียงอันดัง. . . .^{๑๑}

๓) เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นจากการประพฤติผิดลูกเมียผู้อื่น หญิงต้องห้ามหรือการผิดประเวณีกับชายต้องห้าม การละเมิดเช่นนั้นเป็นการก่อเวรภัย ก่อศัตรูแก่ตนเองและผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ทำให้ต้องบาดหมางกันถึงกับตบตีบราฆ่าฟันกัน นอกจากโทษในชาตินี้หรือเวรภัยอันตรายและการถูกตีเตียนจากบัณฑิตแล้ว ยังมีโทษในชาติหน้าอีกด้วย ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าว มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แม้อย่างนี้ กาลเป็นที่พ้นจากทุกข์ของชนเหล่านั้น ยังไม่ปรากฏ; แม้เราทำความเยื่อใยในภรรยาของชายอื่น ไม่ได้หลับตลอดคืนรุ่ง, บัดนี้ จำเดิมแต่นี้ไป เราจักไม่ผูกความพอใจในภรรยาของชายอื่นละ”^{๑๒}

จากการวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยความดีทางกายในแต่ละเรื่อง ทำให้ทราบว่า ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายต่อหลายเรื่อง ที่กล่าวถึงการละเว้นในสิ่งที่ควรละเว้น ในหัวข้อนี้ ได้กล่าวถึงเรื่องราวของการละเว้นทางกาย ซึ่งประกอบด้วย การเว้นจากการฆ่า การเว้นจากการลักทรัพย์ และการเว้นจากการประพฤติผิดในกาม เห็นชัดเจนว่า การนำเสนอของผู้แต่ง ต้องการที่จะชี้ให้เห็นชัดโดยใช้พฤติกรรมของตัวละครแต่ละตัว เป็นผู้นำเสนอ และใช้คำพูด เป็นตัวดำเนินเรื่อง ตลอดจนบริบทให้เห็นชัดเจนมากขึ้น

๒. ความดีทางวาจา ประกอบด้วย

^๙ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/ ๑๓.

^{๑๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๖๘.

^{๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๓.

^{๑๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/ ๑๖๕.

๑) เว้นจากมธุสรวาท พูดแต่คำสัตย์จริงอันเป็นประโยชน์และเป็นธรรม เป็นการไม่พูดจาเอาดีใส่ตัว เอาชั่วใส่คนอื่น ไม่นินทาว่าร้ายผู้อื่นให้เขาเสียหายโดยที่เขาไม่มีโอกาสรู้หรือกล่าวแก้ได้ การพูดความจริงต้องให้ถูกกาลเทศะและบุคคลด้วย กล่าวโดยรวมแล้วก็คือการไม่พูดจาอันคลาดเคลื่อนกับความเป็นจริงโดยผู้พูดมีเจตนาคือ ผู้พูดรู้อยู่ว่าไม่จริง แต่ต้องการกล่าวให้คลาดเคลื่อนด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ดังนั้น บุคคลจึงควรกล่าวแต่คำสัตย์จริงอันเป็นประโยชน์และเป็นธรรม ซึ่งได้ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

เห็นภิกษุทั้งหลายผิงไฟอยู่ในเรือนไฟเป็นต้นในที่นั้น ๆ จึงเรียนว่า “ท่านขอรับ เหตุไรท่านทั้งหลายจึงนั่งผิงไฟ?”

พวกภิกษุ. ความหนาวเปียดเบียนพวกเรา สามเณร.

สามเณร. ท่านขอรับ ธรรมดาในฤดูหนาว ท่านทั้งหลายควรห่มผ้ากัมพล, เพราะผ้ากัมพลนั้นสามารถกันหนาวได้.^{๑๓}

พระสารีบุตรเถระกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ระลึกได้, เมื่อข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ พราหมณ์นี้ให้คนถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ที่เขานำมาเพื่อตน, ข้าพระองค์ระลึกถึงคุณของพราหมณ์นี้ได้.”^{๑๔}

พระเถระสังเกตได้จึงถามว่า “อุบาสก เหตุไร ท่านจึงไม่อาจทำจิตให้ไปตามธรรมเทศนาได้?”

ตัมพทาฐิกะ. “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทำกรรมหยาบข้ามาสิ้นกาลนาน. มนุษย์เป็นอันมากถูกข้าพเจ้าฆ่าตาย, ข้าพเจ้ามีวาระระลึกถึงกรรมของตนนั้นอยู่ จึงไม่อาจทำจิตให้ไปตามเทศนา ของพระผู้เป็นเจ้าได้.”

พระเถระคิดว่า “เราจักลงโทษนั้น” จึงพูดว่า “ก็ท่านได้กระทำตามชอบใจตน, หรือถูกคนอื่นให้กระทำเล่า?”

ตัมพทาฐิกะ. “ท่านผู้เจริญ พระราชาให้ข้าพเจ้าทำ”

พระเถระ. “อุบาสก เมื่อเป็นเช่นนั้น ออกุศลจะมีแก่ท่านอย่างไรหนอ?”^{๑๕}

พระมหาเถระฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวกะพวกภิกษุว่า “ผู้มีอายุ ธรรมดาจักเกิดแก่พวกน้อง ๆ ผู้เป็นพี่ชายต้องช่วยเหลือ, ผมจักสละชีวิตของตนเพื่อพวกท่าน ไปกับโจรเหล่านี้, ขออันตรายจงอย่ามีแก่ทุก ๆ ท่าน, พวกท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาททำสมณธรรมเถิด.” พระอนุเถระกล่าวว่า “ท่านขอรับ ธรรมดาจักของพี่ชายย่อมเป็นภาระของน้องชาย, กระผมจักไป, ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด.” โดยอุบายนี้ จนแม้ทั้ง ๓๐ ลูกขึ้นพูดเป็นลำดับว่า “ผมเอง ผมเอง.” . . . สังกิจจสามเณรได้ฟังคำของภิกษุเหล่านั้น จึงกล่าวว่า “หยุดเถิด ท่านขอรับ, กระผมจักสละชีวิตเพื่อพวกท่านไปเอง”^{๑๖}

เทวดานั้น รับว่า “ดีละ เทพเจ้า” แล้วทำกรรมทุก ๆ อย่างตามนัยที่ท้าวสักกะตรัสบอกแล้ว นั่นแล ยังห้อมอันเป็นสิริของท่าเศรษฐีให้สว่างไสว ดำรงอยู่ในอากาศ เมื่อท่านเศรษฐีกล่าวว่า “นั่นใคร?” จึงตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นเทวดาอันธพาล ซึ่งสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๔ ของท่าน, คำใด อันข้าพเจ้ากล่าวแล้วในสำนักของท่านด้วยความเป็นอันธพาล, ขอท่านจงอดโทษคำนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด, เพราะ

^{๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/ ๒๖๕.

^{๑๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/ ๒๘๗.

^{๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๒๑ - ๔๒๒.

^{๑๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/ ๔๗๒ - ๔๗๓.

ข้าพเจ้าได้ทำทัณฑ์มรรคด้วยการรวบรวมทรัพย์ ๕๔ โกฏิ มาบรรจุไว้เต็มห้องเปล่า ตามบัญชาของ ท้าวสักกะ, ข้าพเจ้าเมื่อไม่ได้ที่อยู่ ย่อมลำบาก.”^{๑๗}

ที่นั่น บุรุษนั้นบอกแก่เขาว่า “พวกข้าพเจ้าเป็นโจร ๕๐๐ ชุมนอยู่ในดงเพื่อต้องการพ่อค้านั้น.” ฝ่ายสหาย กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงไป, พ่อค้าจักออกไปโดยเร็ว” ส่งบุรุษนั้นไปแล้ว คิดว่า “เราจัก ห้ามพวกโจรหรือพ่อค้าดีหนอ?” ตกลงใจว่า “ประโยชน์อะไรของเราด้วยพวกโจร, ภิกษุ ๕๐๐ รูป อาศัยพ่อค้าเป็นอยู่, เราจักให้สัญญาแก่พ่อค้า” แล้วได้ไปสู่สำนักของพ่อค้านั้น ถามว่า “ท่านจักไป เมื่อไร?” พ่อค้าตอบว่า ในวันที่ ๓ กล่าวว่า “ท่านจงทำตามคำของข้าพเจ้า, ได้ยินว่าพวกโจร ๕๐๐ ชุมนอยู่ในดงเพื่อต้องการตัวท่าน, ท่านอย่าเพิ่งไปก่อน.”^{๑๘}

๒) เว้นจากปิณฑวาท การเว้นจากการพูดส่อเสียด คือเว้นจากการพูดจายุยงให้ ผู้อื่นแตกกัน เช่น ไม่นำความข้างนี้ไปบอกข้างโน้น ไม่นำความข้างโน้นมาบอกข้างนี้ ไม่มีเจตนาจะให้ เขาโกรธเคืองกัน แตกกันหรือไม่มีเจตนาจะให้ตนกลายเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ดังตัวอย่างในคัมภีร์ อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

ส่วนบุรุษคนหนึ่งเดินไปโดยทางประตูร้านตลาด เห็นชาวร้านตลาดคนหนึ่ง ผู้นั่ง คลี่ผ้ากัมพล ๕๐๐ ผืน จึงพูดว่า “ผู้เจริญ สามเณรรูปหนึ่งรวบรวมผ้ากัมพลอยู่, ท่านจงช้อนผ้ากัมพล ของท่านเสียเถิด.”

ชาวร้านตลาด. ก็สามเณรนั้น ถือเอาสิ่งของที่เขาให้แล้วหรือที่เขายังไม่ให้.

บุรุษ. ถือเอาสิ่งที่เขาให้แล้ว.

ชาวร้านตลาดพูดว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น, ถ้าเราปรารภณา, เราจักให้; หากเราไม่ ปรารภณา, จักไม่ให้; ท่านจงไปเสียเถิด” ดังนี้แล้วก็ส่งเขาไป.^{๑๙}

๓) เว้นจากผรุสวาท เว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำอ่อนหวาน ละมุนละไม ชวนฟัง ฟังแล้วสบายหู รื่นหู คำด่าว่าด้วยความปรารภณาดี ต้องการให้เขาได้ดีมีสุขในภายหน้า ไม่ ประสงค์ให้เขาเจ็บใจ และในเวลานั้นจิตไม่โกรธ เมื่อจิตไม่โกรธและคำที่พูดนั้นเต็มไปด้วยความ ปรารภณาดีถึงจะว่าแรง ๆ ก็ไม่ถือว่าเป็นคำหยาบ ให้ถือว่า เจตนาเป็นสาระสำคัญในการกล่าวคำ หยาบ ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ก็มีปรากฏดังตัวอย่างต่อไปนี้

บุตรของพราหมณ์เหล่านั้น จึงฟุปลงแทบเท้าของบิดาวิงวอนว่า “คุณพ่อขอรับ ขอคุณพ่อโปรดให้ชีวิตแก่พวกกระผมเถิด.” เพราะความที่หทัยของบิดาเป็นธรรมชาติอ่อนโยน เขาจึง กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่าให้บุตรน้อยทั้งหลายของข้าพเจ้าพินาศเสียเลย; พวกเขাজักเลี้ยงดูข้าพเจ้า.” . . . “ท่านผู้เจริญ ตั้งแต่วันนี้ไป หากพวกท่านจักไม่ประคับประคองบิดา ให้ดีไซ้, พวกเราก็จักฆ่าพวกท่านเสีย.”^{๒๐}

๔) เว้นจากสัมผัปปลาปะ การเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่ว่าจาที่เป็น ประโยชน์ คำพูดเพ้อเจ้อคือคำพูดที่ไร้สาระ พูดเล่น พูดตลกคะนอง พูดไปแล้วเสียเวลาเปล่า หา

^{๑๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/ หน้า ๒๑.

^{๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/ ๓๓.

^{๑๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๖๖ - ๒๖๗.

^{๒๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๓๓ - ๒๓๗.

ประโยชน์อะไรมิได้ ดังนั้น บุคคลพึงเว้นจากการพูดไร้สาระอันหาประโยชน์มิได้ ที่ปรากฏในคัมภีร์ อรรถกถาธรรมบท มีตัวอย่างดังนี้

พระเถระคิดว่า “ถ้ามารดานี้จักได้ถ้อยคำอันไพเราะจากสำนักของเรา, นางจักฉิบหายเสีย; เราจักเจรจากับมารดานี้ ทำให้กระด้างเทียว.” ที่นั่น พระเถระกล่าวกะนางภิกษุณีผู้เป็นมารดานั้นว่า “ท่านเทียวทำอะไรอยู่? จึงไม่อาจตัดแม้มารว่าความรักได้.” นางคิดว่า “โอ ถ้อยคำของพระเถระหายากคาย,” จึงกล่าวว่า “พ่อ พ่อพูดอะไร?” ถูกพระเถระว่าเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละอีก จึงคิดว่า “เราไม่อาจอดกลั้นน้ำตาไว้ได้สิ้น ๑๒ ปี เพราะเหตุแห่งบุตรนี้, แต่บุตรของเรา มีหัวใจกระด้าง, ประโยชน์อะไรของเราด้วยบุตรนี้” ตัดความเสนาหาในบุตรแล้ว บรรลุพระอรหัตผลในวันนั้นนั่นเอง.^{๒๑}

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นเกี่ยวกับเรื่องความดีทางวาจา ทำให้ทราบว่ พุทธจริยศาสตร์มีปรากฏเรื่องราวของการประพฤติดีทางวาจา ซึ่งเป็นเจตนาโดยตรงของผู้แต่งที่ต้องการนำเสนอให้บุคคลได้ประพฤติปฏิบัติตามบุคคลหรือตัวละครในเรื่องแต่ละเรื่อง

๔.๓.๑.๓ ความดีทางใจ

๑) ไม่มีอภิชฌา ไม่มีจิตละโมภทรัพย์ของผู้อื่น ความโลภคือการอยากได้ของ ๆ ผู้อื่นโดยไม่ชอบธรรม ที่แสดงออกทางกายคือ การล่วงละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น การขโมย ยักยอก ฉ้อโกง เปียดบัง รวมตลอดถึงการสะสมทรัพย์สินไว้เกินความจำเป็น ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

พระศาสดารับสั่งให้เรียกภิกษุขึ้นมาแล้ว ตรัสถามว่า “ได้ยินว่า เธอได้ทำอย่างนั้นจริงหรือ?”

ภิกษุ. จริง พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์อาศัยภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งอยู่ในที่นั้น ๒ - ๓ วัน; ก็แต่ว่า ข้าพระองค์มิได้ขอบใจลัทธิของพระเทวทัต. . . แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุเป็นผู้ยินดีด้วยลาภของตนเท่านั้น, การปรารณาลาภของผู้อื่น ไม่สมควร, เพราะบรรดาญาณวิปัสสนามรรคและผลทั้งหลาย แม้ธรรมสักอย่างหนึ่งย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารณาลาภของผู้อื่น,^{๒๒}

ขณะนั้น พรหมณ์เห็นท่านแล้ว ด่าพาลงเข้าไปหา กล่าวว่า “สมณะโง่ ท่านถือเอาผ้าสาฎกของข้าพเจ้าทำไม?”

พระชีณาสพ. พรหมณ์ นั้นผ้าสาฎกของท่านหรือ?

พรหมณ์. เออ สมณะ.

พระชีณาสพ. กล่าวว่า “ฉันไม่เห็นใคร ๆ จึงถือเอาผ้าสาฎกนั้นด้วยสัญญาว่าเป็นผ้าบังสุกุล, ท่านจงรับเอาผ้านั้นเถิด” ให้ (ผ้าสาฎก) แก่พรหมณ์นั้นแล้วไปสู่วิหาร บอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย.^{๒๓}

ครั้งนั้น วิสาขอุบาสกเรียกนางในเวลาว่างตามสบายแล้ว กล่าวกะนางว่า “ธรรมทินนา หล่อนจงรับทรัพย์สมบัติทั้งปวงในเรือนนี้เถิด.” นางคิดว่า “ธรรมดาว่า คนทั้งหลายโกรธแล้ว ย่อมไม่ให้เกิดรับทรัพย์สมบัติ, นี่เรื่องอะไรกันหนอ?” จึงกล่าวว่า “นาย ก็ท่านเล่า?”

^{๒๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/ ๒๐๖.

^{๒๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๖๑ - ๓๖๒.

^{๒๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๔๘๓.

อุบาสก. จำเดิมแต่นี้ ฉันจักไม่จัดแจงอะไร ๆ.

ธรรมทินนา. ใครจักรับน้ำลายที่ท่านบ้วนทิ้ง, เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านก็จงอนุญาตการบวชแก่ดิฉันเถิด.^{๒๔}

๒) ไม่พยาบาท ไม่มีจิตคิดปองร้าย หรือปรารถนาความพินาศของผู้อื่น รวมความไปถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละ การช่วยเหลือจะยกระดับจิตใจของผู้ช่วยเหลือให้สูงขึ้น ซึ่งความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละ เป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่งที่สร้างความนิยมนับถือ ผูกไมตรี ทำคนเกลียดให้รัก ทำคนที่รักอยู่แล้วให้มีความรักศุติตมยิ่งขึ้น การเอื้อเฟื้อและการเสียสละที่เหมาะสมย่อมมีผลดีเสมอ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ดังนี้

พระศาสดาตรัสว่า “นางยักขิณิจึงมาเกิด, เจ้าอย่าได้ร้องไปเลย” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสกะนางยักขิณีสั่งมาขึ้นอยู่แล้วว่า “เหตุไร เจ้าจึงทำอย่างนั้น ถ้าพวกเจ้าไม่มาสู่เฉพาะหน้าพระพุทธเจ้า ผู้เช่นเราแล้ว เวระของพวกเจ้า จักได้เป็นกรรมตั้งอยู่ชั่วกัลป์ เหมือนเวระของงูกับพังพอน, ของหมึกกับไม้สคะร้อ และของกากกับนกเค้า, เหตุไฉน พวกเจ้าจึงทำเวระและเวระตอบแก่กัน? เพราะเวระย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวระ หาระงับได้ด้วยเวระไม่”.^{๒๕}

ที่นั่น พระมหาบุรุษ เอาจวงรวบเขาพร้อมกับต้นไม้ หมายถึงว่า “จักจับฟาดลงที่แผ่นดิน.” (ครั้น) เห็นผ้ากาสาვეที่เขานำออกแสดง จึงยับยั้งไว้ ด้วยคิดเห็นว่า “ถ้าเรจักประทุษร้ายในบุรุษนี้ไซ้. ชื่อว่า ความละอายในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธะและพระชีนาสพหลายพันองค์ จักเป็นอันเราทำลายแล้ว”^{๒๖}

วิสาขา. คุณพ่อ ดิฉันยกโทษที่ควรยกให้แก่คุณพ่อได้โดยแท้, แต่ดิฉันเป็นธิดาของตระกูลผู้มีความเลื่อมใสอันไม่อ่อนแอในพระพุทธศาสนา, พวกดิฉันเว้นภิกษุสงฆ์แล้ว เป็นอยู่ไม่ได้, หากดิฉันได้เพื่อบำรุงภิกษุสงฆ์ตามความพอใจของดิฉัน, ดิฉันจึงจักอยู่.

เศรชฐี. แม่ เจ้าจงบำรุงพวกสมณะของเจ้า ตามความชอบใจเถิด.^{๒๗}

มัลลิกา. การได้ชีวิตของคนอื่น เพราะการตายของคนอื่น พระองค์เคยเห็น ณ ที่ไหน? เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงเชื่อถ้อยคำของพราหมณ์ผู้อันธพาลแล้ว โยนทุกขีไปในเบื้องบนของมหาชนเล่า?^{๒๘}

ได้ยินว่า สหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น ซึ่งเป็นปุถุชน เห็นพระเถระแล้ว จับที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง พลางกล่าวว่า “อาจ๊ะ อาจำ อาไม่กระสัน ยังยินดีแน่นแฟ้น ในพระศาสนาหรือ?” พระเถระ ไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย.^{๒๙}

^{๒๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/ ๕๖๒ - ๕๖๓.

^{๒๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๗๓.

^{๒๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๑๓.

^{๒๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๙๘.

^{๒๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๖๑.

^{๒๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๔๑.

ในกาลจบธรรมกถา กุญฺมพินฺนํเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบพูลว่า “พระเจ้าข้า รัตนะ ๗ ประการอันข้าพระองค์ปรียาล้อมรอบพระคันธกุฏีสัน ๓ ครั้ง โดยถ่องแหวเพียงเข้า, เมื่อชนทั้งหลาย ถือเอารัตนะเหล่านั้น ขึ้นชื่อว่า ความอาฆาตมิได้มีแล้วแก่ข้าพระองค์, จิตยังเลื่อมใสขึ้นเรื่อย ๆ,^{๓๐}

๓) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม หรือกล่าวอย่างภาษาทั่วไปว่า ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี หรือที่เรียกกันว่า มโนธรรม อันหมายถึงความสำนึกของใจ ซึ่งเป็นการสำนึกรู้ว่า อะไรผิด อะไรถูก อะไรชั่ว อะไรดี แล้วเว้นเสียจากส่วนที่ผิดที่ชั่ว กระทำแต่สิ่งที่ถูกที่ชอบหรือที่ดี มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มาณพคิดว่า “นี่แสงสว่างอะไร?” จึงนอนพลิกกลับมา เห็นพระศาสดาแล้ว คิดว่า “เรา อาศัยบิดาเป็นอันธพาล จึงไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เห็นปานนี้แล้ว ทำความขวนขวายด้วยกาย หรือถวายทานหรือฟังธรรม, เดียวนี้แม้แต่มือสองข้างของเราก็กายกไม่ไหว. กิจที่ควรทำอย่างอื่นไม่มี” ดังนี้แล้ว ได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อมใส.^{๓๑}

เมื่อประเทศนั้น ยังไม่ทันเสร็จ, นอนทอดตนให้เป็นสะพาน ลาดหนังสือเหลืองบนเปือกตม เพื่อพระศาสดาผู้เสด็จมาแล้ว ด้วยประสงค์ว่า “ขอพระศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ไม่ต้องทรงเหยียบเปือกตม จงทรงเหยียบเราเสด็จไปเถิด”^{๓๒}

“นัยว่า คนเราจำต้องละสิ่งทั้งปวงไป, โภคะ (และ) ญาติทั้งหลาย ย่อมไม่ติดตามบุคคลผู้ไปปรโลกเลย, เราจะต้องการอะไรด้วยการครองเรือน เราจักบวชละ,”^{๓๓}

“ท่านผู้เจริญ พระธรรมเทศนาน่าอัศจรรย์นัก, พระผู้เป็นเจ้าสารีบุตรกล่าวเหตุแห่งความสุข, เราทำกรรมอันยังสมบัติทั้งสองเหล่านี้ให้สำเร็จ ย่อมสมควร” ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์พระเถระว่า “ท่านขอรับ พຼ່ງนี้ ขอนิมนต์ท่านทั้งหลายรับภิกษาของผมเถิด.”^{๓๔}

จึงทรงปรึกษากันว่า “ชื่อว่า ผู้ตามคนผู้ไปสู่ปรโลก ไม่มี, โดยที่สุดถึงสรีระของตน ก็ตามไปไม่ได้; ต้องละสิ่งทั้งปวงไป, ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือนของเรา, เราจักบวช.”^{๓๕}

ฝ่ายพระจูฬปันถกนั่งแลดูพระอาทิตย์ พลาญลูบผ้านอนนั้น บริกรรมว่า “รโฆรณํ รโฆรณํ.” เมื่อท่านลูบผ้านอนอยู่. ท่อนผ้าได้เศร้าหมองแล้ว. ลำดับนั้น จึงคิดว่า “ท่อนผ้านี้สะอาดแท้ๆ แต่อาศัยอัฐภาพนี้จึงลปะกตติเดิมเสีย กลายเป็นของเศร้าหมองอย่างนี้ไปได้, สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ? (ครั้นแล้ว) เริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมเจริญวิปัสสนา.”^{๓๖}

มาตลี. ลูกนกครุฑ พระเจ้าข้า.

ท้าวสักกะ. เพราะเหตุไร มันจึงร้อง

มาตลี. เพราะได้ยินเสียงรถแล้ว กลัวตาย.

^{๓๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๒๗.

^{๓๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๔๓.

^{๓๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๑๖.

^{๓๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๙๕.

^{๓๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๕๒.

^{๓๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๒๑.

^{๓๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๓๑.

ท้าวสั๊กกะ ตรัสว่า “อาศัยเราผู้เดียว นักประมาณเท่านั้นถูกความเร็วของรถให้ย่อยยับไปแล้ว มันอย่าฉิบหายเสียเลย, เธอจงกลับรถเสียเถิด.”^{๓๗}

“เราควรลุกขึ้นหรือไม่หนอ?” ดังนี้แล้ว ก็ไม่ลุกขึ้น ด้วยสำคัญว่า “เรานั่งในสำนักของ พระราชาผู้เลิศ, การที่เรานั้นเห็นเจ้าประเทศราช แล้วลุกขึ้นต้อนรับ ไม่ควร; ก็แล เมื่อเราไม่ลุกขึ้น พระราชาจักกริ้ว, เมื่อพระราชานั้นแมกริ้วอยู่ เราก็จักไม่ลุกขึ้นต้อนรับละ; ด้วยว่า เราเห็นพระราชา แล้ว ลุกขึ้น ก็ชื่อว่าเป็นอันทำความเคารพพระราชา, ไม่ทำความเคารพพระศาสนา; เราก็จักไม่ลุกขึ้น ละ.”

พระราชา. เมื่อเป็นเช่นนั้น, ทำไม ในวันก่อน ท่านนั่งในสำนักของพระศาสนา เห็นเราแล้ว จึง ไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ).

อุบาสก. ข้าแต่มหाराช ข้าพระองค์นั่งในสำนักของพระราชาผู้เลิศ เมื่อเห็นพระราชาประเทศ ราชแล้วลุกขึ้น (ต้อนรับ) พึงเป็นผู้ไม่เคารพในพระศาสนา; เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ).^{๓๘}

ครั้งนั้น นางสุปียาเห็นภิกษุใช้รูปหนึ่ง จึงถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าต้องการอะไร?” เมื่อภิกษุใช้ รูปนั้น ตอบว่า “ต้องการรสแห่งเนื้อ” จึงตอบว่า “ได้พระผู้เป็นเจ้า, ดิฉันจักส่งไป” ในวันที่ ๒ เมื่อ ไม่ได้เนื้อที่เป็นกับปิยะ จึงทำกิจที่ควรทำด้วยเนื้อขาอ่อนของตน ด้วยความเลื่อมใสในพระศาสนา ก็ กลับเป็นผู้มีสรีระตั้งอยู่ตามปกติ^{๓๙}

ขณะนั้น นางสิริมานันท์รู้สึกตัวว่าเป็นหญิงภายนอกแล้ว คิดว่า “เรารดเนยใสที่เดือดพล่านลง เบื้องบนนางอุตตราณี เพราะเหตุเพียงความหัวเราะของสามี ทำกรรมหนักแล้ว, นางอุตตราณีไม่สั่ง บังคับพวกทาสีว่า ‘พวกเธอจงจับเขาไว้’ กลับห้ามพวกทาสีทั้งหมด แม้ในเวลาที่ย่ำเหงเรา ได้ทำกรรม ที่ควรแก่เราทั้งนั้น; ถ้าเราไม่ขอให้นางอุตตราณีอดโทษ, ศีระะของเราพึงแตกออก ๗ เลี่ยง” ดังนี้แล้ว จึงหมอบลงแทบเท้าของนางอุตตราณี แล้วกล่าวว่า “คุณแม่ ขอคุณแม่จงอดโทษให้ดิฉันเถิด”^{๔๐}

วันรุ่งขึ้น พวกเขานิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประธานให้นั่งภายในเรือนแล้ว อังคาสโดย เคารพ. ในเวลาเสร็จภัตกิจ กราบทูลพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ถวายภัตนี้ให้เป็นชีว ภัต (ภัตเพื่อบุคคลผู้เป็นอยู่) เพื่อบิดา. ขอพระองค์จงทรงทำอนุโมทนา แก่บิดาของพวกข้าพระองค์ เถิด”^{๔๑}

พราหมณ์นั้นยอมถวายทานชื่อเขตต์คคะ^{๔๒} ในเวลาแห่งนาข้าวกล้าอันตนเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว นั้นแล, ในเวลาขนข้าวลาน ก็ถวายชื่อชัลลคคะ,^{๔๓} ในเวลานวด ก็ถวายทานชื่อชลกัณฐคคะ,^{๔๔} ในเวลา

^{๓๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๗๕.

^{๓๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๖๗ - ๖๘.

^{๓๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๐๔ - ๑๐๕.

^{๔๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๔๕.

^{๔๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๘.

^{๔๒} ทานอันเลิศในนา

^{๔๓} ทานอันเลิศในลาน

^{๔๔} ทานอันเลิศในครานวด

เอาข้าวสารลงหม้อ ก็ถวายทานชื้ออุกขลิภคคะ,^{๔๕} ในเวลาที่ตนคดข้าวใส่ภาชนะ ก็ถวายทานชื้อปาฏิคคะ,^{๔๖} พรหมณีย่อมถวายทานอันเลิศทั้ง ๕ อย่างนี้^{๔๗}

แม้พวกโจรที่เหลื่อ ก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน เมื่ออุบาสิกาพูดว่า “พ่อทั้งหลาย ฉันทโฆให้” จึงพูดว่า “คุณนาย ถ้าว่าคุณนายอดโฆแก่พวกผมไซ้, ขอคุณนายให้ ๆ บรรพชาแก่พวกผม ในสำนักแห่งบุตรของคุณนายเถิด.”^{๔๘}

เขารับว่า “ดีละ ท่านผู้เจริญ” แล้ว ไหว้พระปัจเจกพุทธะนั้นแล้วไปสู่สำนักของ เศรษฐีกล่าวว่า “นาย ขอท่านจงรับเอาส่วนบุญเถิด.”

เศรษฐี. ถ้ากระนั้น พ่อจงรับเอาหาปณะเหล่านี้ไป.

อन्नการะ. กระผมไม่ได้ขายบิณฑบาต, กระผมให้ส่วนบุญแก่ท่านด้วยศรัทธา.

เศรษฐีกล่าวว่า “เจ้าให้ด้วยศรัทธา, ถึงเราก็บูชาคุณของเจ้า; ด้วยศรัทธา จงรับเอาไปเถิด พ่อ.”^{๔๙}

ได้ยินว่า ท่านพระสารีบุตรนั้น จำเดิมแต่กาลที่ท่านฟังธรรมในสำนักพระอัสสชิ-เถระแล้วบรรลุโสดาปัตติผล สดับว่า “พระเถระย่อมอยู่ในทิศใด” ก็ประคองอัญชลีไปทางทิศนั้น นอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นแล.^{๕๐}

ในส่วนของความดีทางใจจากตัวอย่างที่น่าเสนอ ทำให้ทราบว่ คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้นำเสนอเรื่องราวโดยใช้ตัวละครเป็นผู้นำกำหนดว่า พฤติกรรมอย่างไรจึงเป็นความดี และควรกระทำอย่างไรจึงเรียกว่า การทำความดี

๔.๓.๒ ความชั่วที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ดังกล่าวแล้วในบทต้น ๆ ว่า ความชั่วนั้นเกิดได้ ๓ ทางเช่นเดียวกับความดี ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอความชั่วที่เกิดได้ ๓ ทางดังกล่าว ดังนี้

๔.๓.๒.๑ ความชั่วทางกาย

๑) ปาณาติบาต ปลงชีวิตของคนและสัตว์ลง ซึ่งจะมีโทษหนักหรือเบาขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ คือ ๑) โดยวัตถุ เช่น ช่าคนที่ไม่มีความผิด ช่าคนที่มีคุณมาก เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้ทำอุปการะต่อสังคม เป็นต้น ๒) โดยเจตนา มีโทษมาก เพราะเจตนาถั่นแถั่น อาจเกิดเพราะข้อใดข้อหนึ่งในอคติ ๔ เช่น รับจ้างฆ่าคนเพราะโลภในทรัพย์ที่จะได้ เป็นต้น ๓) โดยประโยชน์ คือการกระทำ เช่น ก่อนฆ่าทำให้ลำบากเสียก่อน เช่น ทบตีให้บอบช้ำ ทรมานให้เสียทุกขเวทนาแสนสาหัสกว่าจะตาย นอกจากนี้ ยังมีการทำร้ายร่างกาย การทรมาน (อนุโลมปาณาติบาต) เช่น การใช้คนหรือสัตว์อย่างไร้ความปราณี ปลอ่ยให้ออดอยากหิวโหย นำสัตว์มากัดหรือชนกัน^{๕๑} ดังปรากฏตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

^{๔๕} ทานอันเลิศในคราวเทข้าวสารลงหม้อข้าว

^{๔๖} ทานอันเลิศในคราวคดข้าวสุกใส่ภาชนะ

^{๔๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๖๔.

^{๔๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๗๕.

^{๔๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๙๙.

^{๕๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๔๔๔.

^{๕๑} วทีน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๕๑ - ๕๒.

พวกภิกษุผู้มาข้างหลัง เห็นแล้ว จึงไปกราบทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นายโคบาลก์ชื่อนั้นทะ ถวายมหาทานตามสั่งเสด็จแล้วกลับไป ถูกนายพรานฆ่าตายเสียแล้ว”^{๕๒}

พวกบุตรของมูลสิริเศรษฐีเห็น (เขา) แล้วมีใจหวาดเสียวร้องไห้แล้ว, ลำดับนั้น พวกบุรุษของเศรษฐีกล่าวกะทรวาทกันว่า “เองจงออกไป คนกาลกนิ” โบายพละงนำออกไปโยนไว้ที่กองหยากเยื่อ.^{๕๓}

ในอดีตกาล ชนเหล่านั้น เป็นบุตรเศรษฐีทั้ง ๔ คน นำหญิงแพศยาผู้เป็นนครโสเภณีคนหนึ่ง ไปสู่สวนอุทยาน เสวยสมบัติตลอดวันแล้ว ในเวลาเย็น ประจักษ์กันอย่างนี้ว่า “ในที่นี้ไม่มีคนอื่น, เราทั้งหลาย จักถือเอากะทรวาทหนึ่งและเครื่องประดับทั้งหมดของพวกเราให้แก่หญิงนี้แล้ว ฆ่าหญิงนี้เสียไปกันเถิด”^{๕๔}

ถือหญิงทรัพย์เอาไว้ คุณความว่า “แก่ปล้นเรือนแล้ว เทียวไปรากับไถนาอยู่” โบายด้วยท่อนไม้ นำไปแสดงแก่พระราชาแล้ว. พระราชาทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประหารชีวิตชวานานี้.^{๕๕}

ครั้งนั้น ชนทั้งหลายพูดว่า “พวกท่านจงจับ, พวกเราอาศัยบุรุษชื่อนี้ จึงไม่ได้เพื่อจะเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า” ดังนี้แล้ว ก็โบายชวานานี้ ด้วยเครื่องประหาร มีท่อนไม้เป็นต้น ให้ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว.^{๕๖}

ดังนี้แล้ว จึงติดก้อนกรวดไปหมายช่องหูเบื้องขวาของพระปัจเจกพุทธเจ้า. ก้อนกรวดเข้าไปโดยช่องหูเบื้องขวา ทะลุออกโดยช่องหูเบื้องซ้าย. ทุกขเวทนาเกิดขึ้นแล้ว. พระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่อาจเทียวไปเพื่อภิกษาได้, จึงไปสู่บรรณศาลาโดยอากาศ ปรินิพพานแล้ว. . . พวกมนุษย์กล่าวว่า “ได้ยินว่า คนชื่อนี้ ประหารพระปัจเจกพุทธเจ้า, พวกท่านจงจับ ๆ” โบายให้บุรุษนั้นถึงความสิ้นชีวิตในที่นั้นเอง.^{๕๗}

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระเวททตเป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูขึ้นสู่เขาคิชฌกู มีจิตคิดร้าย คิดว่า “เราจักปลงพระชนม์พระศาสดา” จึงกลิ้งหินลง. ยอดเขา ๒ ยอดรับหินนั้นไว้. สะเก็ดซึ่งแตกออกจากหินนั้น กระเด็นไป กระทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้ายังพระโลหิตให้ห้อแล้ว. เวทนากล้าเป็นไปแล้ว.^{๕๘}

ฝ่ายพระราชนอกนี้รักษาประตูลใหญ่ ๔ ประตู ล้อมพระนครไว้สิ้น ๗ ปี ยิ่งด้วย ๗ เดือน ๗ วัน. . . ฝ่ายชาวเมืองเมื่อไม่ได้เพื่อออกไปภายนอก ในวันที่ ๗ จึงปลงพระชนม์พระราชาของตนเสียได้ถวายราชสมบัติแด่พระราชานี้.^{๕๙}

ที่นั้น นางทำประทักษิณ ๓ ครั้ง ไหว้เจอรันในที่ ๔ สถานที่แล้ว กล่าวว่า “นาย นี่เป็นการเห็นครั้งสุดท้ายของดิฉัน, บัดนี้การที่ท่านเห็นดิฉันหรือการที่ดิฉันเห็นท่านไม่มีละ” แล้วสวมกอดข้างหลัง

^{๕๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๔๔๒.

^{๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๘๔.

^{๕๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๘๖.

^{๕๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๐๑.

^{๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๓๗.

^{๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๔๓.

^{๕๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๖๕.

^{๕๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๑๐.

ยืนที่ข้างหลังเองามือข้างหนึ่งจับโจรผู้ประมาท ยืนอยู่บนยอดเขาตรงคอเอามือข้างหนึ่งจับตรงรักแร้ข้างหลัง ผลักลงไปในเหวแห่งภูเขา. โจรนั้นถูกระทบที่ท้องแห่งเขา เป็นชั้นเล็กซ้อนน้อย ตกลงไปแล้วที่พื้น.^{๖๐}

ความพิสดารว่า พระเถระเข้าไปหาหลานเมื่อนั้นแล้ว ถามว่า “พราหมณ์ เธอทำกุศลหรือ?”

พราหมณ์. อย่างนั้น ขอรับ.

พระเถระ. ทำกุศลอะไร.

พราหมณ์. ฆ่าสัตว์เลี้ยงตัวหนึ่งแล้วบำเรอไฟทุก ๆ เดือน.

พระเถระ. ทำอย่างนั้น เพื่ออะไร.

พราหมณ์. เขาว่า นั่นเป็นทางแห่งพรหมโลก.^{๖๑}

ธิดาเศรษฐี. . . เห็นนายพรานคนหนึ่งซื้อลูกกุญมิตร ผู้ถือบ่วง ๕๐๐ และหลาว ๕๐๐ ฆ่าเนื้อทั้งหลายเลี้ยงชีพ ฆ่าเนื้อ ๕๐๐ ตัวแล้วบรรทุกเกวียนใหญ่ให้เต็มไปด้วยเนื้อสัตว์เหล่านั้น^{๖๒}

นายโกกะไปแล้ว ร้องบอกว่า “ท่านแม่ขึ้นต้นไม้ก็ไม่มีความขึ้นไปได้” ดังนี้แล้ว จึงแทงพื้นเท้าของพระเถระด้วยปลายลูกศร. พระเถระได้แต่อ้อนวอนว่า “ขอท่านอย่าทำเช่นนั้น.” นายโกกะนอกนี้ไม่คำนึงถึงคำวอนของท่าน กลับแทงกระหน่ำใหญ่. พระเถระเมื่อพื้นเท้าข้างหนึ่งถูกแทงอยู่ จึงยกเท้าขึ้นขึ้น หย่อนเท้าที่ ๒ ลง. แม่เมื่อเท้าที่ ๒ นั้นถูกแทงอยู่ จึงยกเท้าขึ้นขึ้นเสีย, นายโกกะไม่คำนึงถึงคำอ้อนวอนของพระเถระ แแทงพื้นเท้าทั้งสองแล้วด้วยอาการอย่างนี้เทียว. สรีระของพระเถระได้เป็นประดุจถูกรุมด้วยคบเพลิง. ท่านเสวยเวทนาไม่สามารถควบคุมสติไว้ได้, จีวรที่ท่านห่มแม่หลุดลงก็กำหนดไม่ได้. จีวรนั้น เมื่อตกลง ก็ตกลงมาคลุมนายโกกะ ตั้งแต่ศีรษะทีเดียว.^{๖๓}

นายช่างแก้วนั้นกล่าวว่า “พวกเราทั้งหมดด้วยกัน เข้าถึงความเป็นทาส ยังไม่เท่าค่าแก้วมณี.” ดังนี้แล้ว จึงถือเอาเชือกพันศีรษะพระเถระ ชันด้วยท่อนไม้. โลหิตไหลออกจากศีรษะ หูและจมูกของพระเถระ. หน่วยตาทั้งสองได้ถึงอาการทะล้นออก, ท่านเจ็บปวดมาก ก็ล้มลง ณ ภาคพื้น.^{๖๔}

นายเรือกล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่อาจให้มหาชนฉิบหาย เพื่อประโยชน์แก่งานนี้, พวกท่านจงทิ้งนางในน้ำเถิด.” นางนั้นเมื่อพวกมนุษย์จับจะทิ้งน้ำ กลัวต่อมรณภัย ได้ร้องใหญ่แล้ว. นายเรือได้ยินเสียงร้องนั้น จึงกล่าวว่า “ประโยชน์อะไร ด้วยอาภรณ์ของนางนี้ (จะ) ฉิบหายเสีย (เปล่า ๆ), พวกท่านจงเปลื้องเครื่องอาภรณ์ทั้งหมด ให้นางนุ่งผ้าเก่าผืนหนึ่งแล้วจงทิ้งนางนั้น. ก็ข้าพเจ้าไม่อาจดูนางนั้น ผู้ลอยอยู่เหนือน้ำนี้ได้, เพราะฉะนั้น พวกท่านจงเอากะลามะพร้าวที่เต็มด้วยทรายผูกไว้ที่คอแล้ว โยนลงไปในเสียในสมุทรเถิด (ทำ) โดยประการที่ข้าพเจ้าจะไม่เห็นเขาได้.” พวกมนุษย์เหล่านั้น ได้กระทำตามนั้นแล้ว. ปลาและเต่ารุมกินนางนั้นในที่ตกนั่นเอง.^{๖๕}

พวกคนหนุ่มเห็นดังนั้น ย่อมเยาะเย้ยว่า ‘แน่พ้อ พรานสุนัขออกแล้ว, วันนี้พวกเราจักกิน (ข้าว) กับเนื้อ’ นางขวยเขินเพราะคำพูดของพวกคนเหล่านั้น จึงประหารสุนัขด้วยก้อนดินและท่อนไม้

^{๖๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๓๘.

^{๖๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๕๒.

^{๖๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๗.

^{๖๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๖.

^{๖๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๕๑.

^{๖๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๕๕.

เป็นต้นให้หนีไป. . . สุนัขไปกับนางเหมือนกัน. นางให้ข้าวยาकुแก่สามีแล้ว ถือกระออมเปล่าไปสู่ท่า
น้ำแห่งหนึ่ง บรรจกระออมให้เต็มด้วยทรายแล้ว ได้ทำเสียง (สัญญาณ) แก่สุนัขซึ่งยืนแลดูอยู่ในที่ใกล้.
สุนัขดีใจว่า นานแล้วหนอ เราได้ถ้อยคำที่ไพเราะในวันนี้. . . นางจับสุนัขนั้นอย่างมั่นที่คอแล้ว จึงเอา
ปลายเชือกข้างหนึ่งผูกกระออมไว้ เอาปลายเชือกอีกข้างหนึ่งผูกที่คอสุนัข ผลักกระออมให้ลึกลงน้ำ.
สุนัขตามกระออมไปตกลงน้ำ ก็ได้ทำกาละในน้ำนั่นเอง. . . พวกเด็กปรึกษากันว่า บัดนี้ พวกเราจักไม่
อาจจับได้ พรุ่งนี้จึงจักมาจับดังนี้แล้ว จึงต่างคนต่างก็ถือเอากิ่งไม้ที่หักคนละกำ ๆ แม้ทั้ง ๗ คนพากัน
ปิดช่องทั้ง ๗ ช่องแล้วหลีกไป. ในวันรุ่งขึ้นเด็กเหล่านั้นมิได้คำนึงถึงเหี้ยนั้น ต้อนโคไปในประเทศอื่น
ครั้นในวันที่ ๗ พาโคกลับมา พบจอมปลวกนั้น กลับได้สติ คิดกันว่า ‘เหี้ยนั้นเป็นอย่างไรหนอ’ จึงเปิด
ช่องที่ตน ๆ ปิดไว้แล้ว. เหี้ยหมดอาลัยในชีวิต เหลือแต่กระดูกและหนังส้นคลานออกมา^{๖๖}

ในสมัยหนึ่ง เมื่อเสนาสนะอันภิกษุสัตว์ตรัสพักศีย์^{๖๗} ซ่อมแซมแล้ว ภิกษุฉัพพัคคีย์^{๖๘} กล่าวว่า
“พวกท่านจงออกไป, พวกผมแก่กว่า, เสนาสนะนั้นถึงแก่พวกผม,” เมื่อภิกษุสัตว์ตรัสพักศีย์เหล่านั้นพูด
ว่า “พวกผมจักไม่ยอมให้, (เพราะ) พวกผมซ่อมแซมไว้ก่อน” ดังนี้แล้ว จึงประหารภิกษุเหล่านั้น.
ภิกษุสัตว์ตรัสพักศีย์ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว จึงร้องเสียงลั่น.^{๖๙}

ในวันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จทรงบาตรเข้าไปในกรุงสาวัตถี ทรงเห็นพวกเด็กเป็นอันมาก เอาไม้
ติงูเรือนตัวหนึ่ง ในระหว่างทาง ตรัสถามว่า “แน่ะ เจ้าเด็กทั้งหลาย พวกเจ้าทำอะไรกัน?” เมื่อเด็ก
เหล่านั้นกราบทูลว่า “พวกข้าพระองค์เอาไม้ติงู พระเจ้าข้า” ตรัสถามอีกว่า “เพราะเหตุไร?” เมื่อพวก
เขากราบทูลว่า “เพราะกลัวมันกัด พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “พวกเจ้าตั้งนี้ด้วยคิดว่า ‘จักทำความสุขแก่
ตน’ จักไม่เป็นผู้ได้รับความสุขในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ, แท้จริง บุคคลเมื่อปรารถนาสุขแก่ตน (แก่)
ประหารสัตว์อื่น ย่อมไม่ควร”^{๗๐}

เดียรถีย์เหล่านั้นต่างรับรองว่า “อุบายนี้ใช้ได้” ทุกคนเป็นผู้มีฉันทะเดียวกัน ตกลงกันว่า “พวก
เราจักทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ขำพระเถระนั้นเสีย” ดังนี้แล้ว ชักชวนพวกอุปัฏฐากของตนได้ทรัพย์
พันกหาปณะ ให้เรียกหมู่โจรผู้เที่ยวทำกรรมคือฆ่าบุรุษมาแล้ว สั่งว่า “พระเถระชื่อมหาโมคคัลลานะ
อยู่ที่กาฬสลา, พวกเจ้าไปในที่นั้นแล้วจงฆ่าพระเถระนั้น” ดังนี้แล้ว ก็ได้ให้กหาปณะ (แก่พวกโจร).

พวกโจร รับค่าเพราะความโลภในทรัพย์ ตั้งใจว่า “พวกเราจักฆ่าพระเถระ” ดังนี้แล้ว ไปล้อมที่
อยู่ของพระโมคคัลลานเถระนั้นไว้. . . พวกโจรไปจับพระเถระได้แล้ว ทุบกระดูกทั้งหลายของท่านให้
(แตกยับเป็นชิ้นน้อย) มีประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหัก. ที่นั้น พวกโจรเหวี่ยงท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่ง
หนึ่ง ด้วยสำคัญว่า ‘ตายแล้ว’ ก็หลีกไป.^{๗๑}

^{๖๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๕๘.

^{๖๗} ภิกษุมิพวก ๑๗.

^{๖๘} ภิกษุมิพวก ๖.

^{๖๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๖๙.

^{๗๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๗๔.

^{๗๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๘๕ – ๘๖.

เขาทั้งสองไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรกินได้ ถูกความหิวครอบงำแล้ว จึงเฝ้าฟองนกทั้งหลายที่ถ่านเพลิง แล้วเคี้ยวกิน, เมื่อฟองนกเหล่านั้นไม่เพียงพอ ก็จับนกทั้งหลาย (ปิ้ง) กิน, ในปฐมวัยก็ดี มัชฌิมวัยก็ดี ปัจฉิมวัยก็ดี ได้เคี้ยวกินอย่างนี้แหละ,^{๗๒}

พวกมนุษย์ติดตามหมู่โจรมา พบห่อถั่วแล้ว จึงจับมหากาลนั้นไว้ ด้วยกล่าวว่า “แกตตที่ต่อในเรือนของพวกฉัน ลักห่อถั่วไปแล้ว เทียวเดินเหมือนฟิงธรรมอยู่.” ได้ทุบให้ตายแล้วก็ทิ้งไว้เลยไป.^{๗๓}

เขาถือเอาหม้อและเชือกที่อุปัฏฐากนั้นให้แล้ว ไปยังฝั่งแม่น้ำ เอาเชือกผูกหม้อเข้ากับคอของตน แล้ว กระโดดลงไปในห้วงน้ำ ยังพองน้ำให้ตั้งขึ้นอยู่ ทำกาละในอเวจีแล้ว.^{๗๔}

ชาวเมืองทั้งสอง ยังถ้อยคำให้เจริญขึ้นอย่างนั้นแล้ว ประหารซึ่งกันและกันอย่างนี้ คือคนหนึ่ง ลูกขึ้นแล้วได้ให้ประหารแก่คนหนึ่ง, แม้ชนผู้ถูกประหารนั้น ก็ได้ให้ประหารแม่แก่คนอื่น กระทบกระทั้งถึงชาติแห่งราชตระกูลทั้งหลาย ก่อความทะเลาะให้เจริญขึ้นแล้ว.^{๗๕}

ลำดับนั้น พวกทาสีของนางอุตตรา เห็นนางผู้ตักเนยใสให้เต็มทัพพีกด้วยเข้าใจว่า “เนยใสคง จักเย็น” ถือเดินมาอยู่ จึงคุกคามว่า “นางหัวดื้อ เจ้าจงหลีกไป, เจ้าไม่ควรจะรดเนยใสที่เดือดพล่านบนเจ้าแม่ของพวกเรา” แล้วต่างลุกขึ้นจากที่นั้นบ้าง ที่นั้นบ้าง ใช้มือบ้าง เท้าบ้าง ทุบ ถีบให้ล้มลงบนพื้น. นางอุตตราไม่สามารถจะห้ามปรามนางทาสีเหล่านั้นได้,^{๗๖}

นายโคฆาตกรคนหนึ่งในนครสาวัตถี ฆ่าโคแล้วถือเอาเนื้อลำให้ปิ้งแล้ว นั่งพร้อมด้วย บุตรและ ภริยาเคี้ยวกินเนื้อ และขายด้วยราคา. เขาทำการทำงานของคนฆ่าโคอยู่อย่างนี้ตลอด ๕๕ ปี . . . นายโคฆาตกรนั้นตอบว่า “เราไม่บริโภคมัน” ให้ภริยานำมันนั้นไปแล้ว, ถือมันไปสู่สำนักโคตวียนอยู่ที่หลัง เรือน แล้วสอดมือเข้าไปในปากดึงมันออกมาเอามันดัดที่โคน (ลิ้น) แล้วถือไปให้ปิ้งบนถ่านเพลิงแล้ว วางไว้บนภัต นั่งบริโภคก่อนภัตก่อนหนึ่ง วางก้อนเนื้อก้อนหนึ่งไว้ในปาก.^{๗๗}

ในอมนุษย์ทั้งสองนั้น อมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิกล่าวว่ “เด็กคนนี้เป็นภักขาหารของพวกเรา, พวกเราคงเคี้ยวกินเด็กคนนี้.” อมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฎฐินอกนี้ ห้ามอมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐินั้น ด้วยคำว่า “อย่าเลย, ท่านอย่าชอบใจเลย.” อมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐินั้น แม้ถูกอมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฎฐินั้น ห้ามอยู่ ก็ไม่เอื้อเพื่อถ้อยคำของเขา จับทำเด็กคร่ำมาแล้ว.^{๗๘}

พวกเดียรธีย์ให้หาปณะแก่พวกนักเลงแล้วกล่าวว่า “พวกท่านจงไปฆ่านางสุนทรี แล้วหมกไว้ที่ระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเปียบดอกไม้ ที่ใกล้พระคันธกุฎีของพระสมณโคดมแล้วกลับมา. พวกนักเลงก็ได้ทำอย่างนั้น.^{๗๙}

^{๗๒} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๙๓.

^{๗๓} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๒๐๙.

^{๗๔} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๒๙๙.

^{๗๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๖๓.

^{๗๖} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๔๔.

^{๗๗} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕ - ๖.

^{๗๘} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๗๐.

^{๗๙} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๙๖ - ๑๙๗.

ได้ยืมว่า สามีของหญิงนั้นได้ทำความเชยชิดกับหญิงรับใช้ในเรือนคนหนึ่ง. หญิงขี้หึงนั้น มัดมือมัดเท้าหญิงรับใช้คนนั้นไว้แล้วตัดหูตัดจมูกของเขา ชังไว้ในห้องว่างห้องหนึ่ง ปิดประตูแล้ว เพื่อจะปกปิดความที่กรรมนั้นอันตนทำแล้ว.^{๘๐}

ครั้งนั้น ชาวชนบทเหล่านั้น (มา) ถึงที่นั่นแล้ว ค้นหาข้างโน้นข้างนี้ พบโจรเหล่านั้นแล้ว ก็ช่วยกันปลงชีวิตเสียทั้งหมด. พวกโจรเหล่านั้นทำกาละแล้ว.^{๘๑}

ต่อมาในวันหนึ่ง พวกราชบุรุษจับเขาได้แล้ว มัดแขนไพล่หลัง ผูกอย่างมั่นคง เขียนด้วยหวายทุก ๆ ทาง ๔ แพร่ง แล้วนำไปสู่ตะแลงแกง.^{๘๒}

ในกาลครั้งหนึ่ง พวกราชบุรุษนำพวกโจร ผู้ตัดช่องผู้ปล้นในหนทางเปลี่ยว และผู้ข่มขืนเป็นอันมาก พูลเสนอแด่พระเจ้าโกศลแล้ว. พระราชารับสั่งให้จองจำโจรเหล่านั้นไว้ ด้วยเครื่องจองจำคือชื่อ เครื่องจองจำคือเชือกและเครื่องจองจำคือตรวนทั้งหลาย.^{๘๓}

พาดิธผู้อันอาจารย์นั้นยินดีให้แล้ว ไปสู่กรุงพาราณสี เมื่อตนฆ่าโจรตาย ๔๙ คน ด้วยลูกศร ๔๙ ลูก ที่ปากดงแห่งหนึ่ง, เมื่อลูกศรหมดแล้ว จึงจับโจรผู้หัวหน้าพาดให้ล้มลงที่พื้นดิน. กล่าวว่า “นางผู้เจริญ หล่อนจงนำดาบมา,” นาง (กลับ) ทำความเสนาหาในโจรซึ่งตนเห็นในขณะนั้นแล้ว วางด้ามดาบไว้ในมือโจร ให้โจรฆ่าแล้ว.^{๘๔}

อนึ่ง เศรษฐีนั้นปลงแล้วซึ่งบุตรน้อยคนหนึ่งของผู้ชายจากชีวิต เพราะเหตุแห่งทรัพย์สมบัติ. ได้ยืมว่า เด็กนั้นจับนิ้วมือของเศรษฐีนั้น เทียวไปกล่าวอยู่ว่า “ยานนี้เป็นของบิดาฉัน, โคนี้ก็ของท่าน.” ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า “ในบัดนี้เด็กนี้ยังกล่าวอย่างนี้ก่อน, ก็ในกาลที่เด็กนี้ถึงความเจริญแล้ว ใครจักรักษาโภคทรัพย์ทั้งหลายในเรือนนี้ได้.” จึงนำเด็กไปสู่ป่า จับที่คอแล้วบีบเหมือนบีบหัวมัน ให้ตายแล้วที่โคนกอไม้แห่งหนึ่ง แล้วทิ้งเด็กนั้นไว้ในที่นั้นนั่นแหละ.”^{๘๕}

แมื่อกาลนั้น เธอทั้งหลายเป็นชน ๕ คน มีอาวุธในมือ แวดล้อมพระมหาสัตว์ซึ่งเสด็จออกไปเพื่อประโยชน์จะยึดเอาราชสมบัติในเมืองตักกสิลา เดินทางไปไม่สำรวมแล้วในอารมณมีรูปารมณเป็นต้น ที่รากษสทั้งหลายนำเข้ามา ด้วยอำนาจแห่งทวารมีจักขุทวารเป็นต้น ในระหว่างทาง ไม่ประพฤติในโอวาทของบัณฑิต แลดูอยู่ ภูกราक्षสทั้งหลายเคียวกิน ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต,^{๘๖}

ภิกษุรูปที่หนึ่ง พูดว่า “ถ้าอย่างนั้น ท่านจงคอยดู” แล้วหยิบกรวดก้อนที่สอง ตีไปทางข้างหลังของหงส์. หงส์ได้ยินเสียงก้อนกรวดจึงเหลียวดู. ขณะนั้น เธอหยิบก้อนกรวดกลมอีกก้อนหนึ่ง แล้วตีหงส์ตัวนั้นที่ตาข้างโน้น ให้ทะลุออกตาข้างนี้. หงส์ร้อง ม้วนตกลงแทบเท้าของภิกษุเหล่านั้นนั่นแล.^{๘๗}

^{๘๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๑๒.

^{๘๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๗๔.

^{๘๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๙๐.

^{๘๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๙๓.

^{๘๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๑๒.

^{๘๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๓๐ - ๓๓๑.

^{๘๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๔๒.

^{๘๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๔๗.

โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน แม้นางคลอดบุตรแล้ว ให้หญิงคนใช้นำภาชนะใหม่มา ให้เด็กนั้นนอนในภาชนะนั้นแล้ว ปิดภาชนะนั้นเสีย วางพวงดอกไม้ไว้ข้างบน สั่งหญิงคนใช้ว่า “เจ้าจงเอาศีรษะเทินภาชนะนี้ไปลอยเสียในแม่น้ำคงคา, ถ้าถูกใคร ๆ ถามว่า ‘นี่อะไร?’ เจ้าพึงบอกว่า ‘พลีกรรมของคุณนายของฉัน.’” หญิงคนใช้นั้นได้ทำอย่างนั้น.^{๘๘}

๒) อทินนาทาน ถือเอาของที่เจ้าของเขามีได้ให้ จะทำเองหรือสั่งผู้อื่นกระทำ ก็ผิด ซึ่งนอกจากลักหรือขโมยโดยตรงแล้ว ยังมีอาการแห่งการถือนำโดยวิธีต่าง ๆ อีกหลายอย่าง เช่น ๑) ฉก คือ อาการที่ถือนำเมื่อเจ้าของเผลอ ๒) กรรโชก ใช้อำนาจ หรือขู่ให้กลัวเพื่อให้เขายอมให้สิ่งนั้นแก่ตน ๓) ปล้น ถือนำเอาเข้าไปแย่งเอาของซึ่งหน้า ๔) ตู๋ ของที่มีใช้ของตนแต่กล่าวว่าเป็นของตน บางทีต้องฟ้องร้องกันเพื่อสิทธิครอบครองเป็นเจ้าของ ๕) ฉ้อ เช่น ของที่เขาฝากไว้แล้วไม่ให้คืนเจ้าของมารับคืน ๖) หลอก คือ แสดงกิริยา วาจาหลงให้เจ้าทรัพย์เชื่อแล้วเอาทรัพย์ไป ๗) ลวง ทำให้เข้าใจผิด เช่น ลวงในการแข่งของขาย ๘) ปลอม ของไม่แท้ ยืนยันว่าแท้ ๙) ตระบัด ขอยืมของไปแล้วไม่ส่งคืน ๑๐) เบียดบัง เช่น คนขายของในร้านได้เงินมาเบียดบังบางส่วนไว้เป็นของตน ๑๑) ลักลอบ เช่น ลักลอบนำของหนีภาษี นอกจากนี้ ยังมีอาการอนุโลมโจรกรรมอีกด้วย ดังนี้ (๑) อุดหนุนโจรกรรม ตัวอย่างเช่น รับซื้อของโจร (๒) ปอกลอก คือคบผู้อื่นด้วยหวังปอกลอกทรัพย์ พอสิ้นเนื้อประดาตัว ก็พากันหนีห่าง (๓) รับสินบน เช่น ผู้พิพากษา ทนายความ รับสินบนแล้วทำให้ฝ่ายผิดเป็นฝ่ายถูก เจ้าหน้าที่ยื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมี ฉายาโจรกรรม ดังนี้ ก) ผลาญทรัพย์ของผู้อื่น เช่น ทำร้ายสัตว์พาหนะของผู้อื่นด้วยความโกรธแค้น ลอบวางเพลิงทำให้ทรัพย์สินผู้อื่นเสียหาย ข) หนีบฉวย คือ หนีบฉวยทรัพย์ของผู้อื่นไปใช้ด้วยความมั่งง่าย เช่น ลูกหลานถือนำเอาของพ่อแม่ไปโดยที่ท่านยังไม่ได้อนุญาต เพื่อนเอาของเพื่อน โดยมิใช่ถือนำโดยวิสาสะ เพราะวิสาสะ ต้องมีลักษณะของวิสาสะ เช่น เจ้าของอนุญาตไว้หรือแนใจว่าเมื่อเราถือนำไปแล้วเจ้าของจักพอใจ เป็นต้น ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์ อรรถกถาธรรมบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก็บุตรของพวกกรรมกร ร้องให้ต้องการข้าวยาสูบและภัตเป็นต้น. กรรมกรเหล่านั้นเมื่อภิกษุสงฆ์ยังไม่ทันมา ก็ให้วัดถุมข้าวยาสูบและภัตเป็นต้นแก่บุตรเหล่านั้น. ในเวลาที่สงฆ์ฉันเสร็จแล้วไม่เคยมีของอะไรเหลือเลย

ในกาลต่อมา พวกกรรมกรเหล่านั้น พูดอ้างว่า “เราจะให้แก่พวกเด็ก” ดังนี้แล้ว รับไปกินเสียเอง. เห็นอาหารแม้ที่ขบใจก็ไม่สามารถจะอดกลั้นได้. ก็พวกเขาได้มีประมาณแปดหมื่นสี่พันคน. พวกเขา กินอาหารที่ถวายสงฆ์แล้ว เพราะกายแตกได้เกิดในเปรตวิสัยแล้ว.^{๘๙}

โจรคนหนึ่งมองดูของคนตนควรถือนำ. . . โจรนอกนี้ได้ทรัพย์ประมาณ ๕ มาสกที่ขอดไว้ที่ชายผ้าของอุบาสกคนหนึ่ง.^{๙๐}

ขาวนา แม่ห้ามอยู่ว่า “ขอพวกท่านอย่าได้เหยียบนาของข้าพเจ้า” ก็ไม่สามารถจะห้ามได้. ครั้งนั้น ขาวนานั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “ถ้าบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่พึงมี

^{๘๘} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๓๘.

^{๘๙} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๓๘ - ๑๓๙.

^{๙๐} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๘๗.

ในที่นี้ไซ้, คนทั้งหลายก็ไม่พึงเหยียบย่ำนาของเรา.” ในกาลที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเข้าไปบิณฑบาต ขาวนานั้น ทูบภาชนะเครื่องใช้แล้วเผาบรรณศาลาเสีย.^{๙๑}

ถึงบิดานั้นก็ไม่อาจยังธิดานั้นให้ยินยอมได้ คิดว่า “เราอาจจะกระทำได้?” ส่งห่อภัณฑะ พันหนึ่งแก่ราชบุรุษ ผู้ให้จับโจรนั้นแล้วเดินไปอยู่ ด้วยคำว่า “ท่านจงรับภัณฑะนี้ไว้แล้ว ให้บุรุษคนนั้น แก่ฉัน.” ราชบุรุษนั้นรับคำว่า “ดีละ” แล้วรับกหาปณะ ปล่อยโจรนั้นไป ฆ่าบุรุษอื่นแล้ว กราบทูลแด่ พระราชาว่า “ขอเดชะ ข้าพระองค์ ฆ่าโจรแล้ว”^{๙๒}

ครั้งนั้น โจร ๕๐๐ คนปล้นบ้านแห่งหนึ่งแล้วผูกผ้าห่อสิ่งของตามสมควรแก่กำลัง ของตน เอาศีรษะเหินเดินไป.^{๙๓}

โจรเปิดหน้าเห็นเศรษฐีแล้ว คิดในใจว่า “เอาเถอะนะ, เราจักรู้กรรมที่ควรทำ แก่ มัน” ดังนี้แล้ว ผูกอาฆาตไว้ ได้เฒานา (ของเศรษฐี) ๗ ครั้ง ตัดเท้าโคทั้งหลายในคอก ๗ ครั้ง เเผาเรือน ๗ ครั้ง เขาไม่อาจให้ความแค้นเคืองดับได้ แม้ด้วยทารุณกรรมมีประมาณเท่านั้น จึงทำการสนทิตเชื้อ กับคนใช้เศรษฐีนั้นแล้ว ถามว่า “อะไรเป็นที่รักของเศรษฐี (นาย) ของท่าน?” ได้ฟังว่า “วัตถุเป็นที่รัก ยิ่งของเศรษฐีอื่นจากพระคันธกุฎี ย่อมไม่มี” คิดว่า “เอาละ, เราจักเผาพระคันธกุฎี ยิ่งความแค้นเคือง ให้ดับ.” เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปบิณฑบาต, จึงทุบหม้อน้ำสำหรับดื่มและสำหรับใช้ ได้จุดไฟที่พระ คันธกุฎีแล้ว.^{๙๔}

ขณะนั้น เมฆใหญ่ตั้งขึ้นยังฝนให้ตกแล้ว. ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปสู่ศาลาที่ทำการวินิจฉัยอันตั้งอยู่ ตรงหน้า เห็นพวกมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัยรับสินบนแล้ว ทำเจ้าของไม่ให้เป็นเจ้าของ จึงคิดว่า “โอ! มหา อำมาตย์เหล่านี้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม, แต่พวกเราได้มีความสำคัญว่า ‘มหาอำมาตย์เหล่านี้ทำการวินิจฉัย โดยธรรม,’ เมื่อฝนหายขาดแล้ว, มาถึงวิหาร ถวายบังคมพระศาสดา นัง ฦ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้วกราบ ทูลความนั้น.”^{๙๕}

ในเดือนท่ามกลาง พวกโจรได้มาปล้นบ้านอันเป็นที่โคจรของภิกษุเหล่านั้น จับชาวบ้านเป็น เชลยไป.^{๙๖}

ก็ในกาลนั้น บุรุษ ๕๐๐ คนทำโจรกรรมมีการปล้นชาวบ้านเป็นต้น เป็นอยู่ด้วยกิริยาของโจร ถูกพวกมนุษยในชนบทตามจับแล้ว หนีเข้าป่า^{๙๗}

ต่อมา เพราะความเป็นผู้เกียจคร้าน พวกมนุษยจึงไล่เขาผู้ไม่ปรารถนาจะทำการงาน ออกเสีย จากเรือน. เขาเที่ยวเลี้ยงชีพอยู่ด้วยโจรกรรม เพราะการคลุกคลีด้วยมิตรชั่ว.^{๙๘}

^{๙๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๓๕.

^{๙๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๓๕.

^{๙๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๘๐.

^{๙๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๙๐ – ๙๑.

^{๙๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๖๘.

^{๙๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๑๔.

^{๙๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๓๓.

^{๙๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๙๐.

ต่อมาวันหนึ่ง พรหมณ์มีจิตวิญญูคนหนึ่ง คิดว่า “ได้ยินว่า แก้วมณีที่มีค่ามาก อันกุญแจพินันต์ วางไว้แทบบาทมูลของพระศาสดา, เราจักลักแก้วมณีนั้น” . . . แม้พรหมณ์นั้น วางมือไว้แทบบาทมูล คล้ายจะถวายเป็นมรดกพระศาสดา ถือเอาแก้วมณีซ่อนไว้ในเกลียวผ้า หลีกไปแล้ว.^{๙๙}

๓) กาเมสุมิชฌาจารย์ ประพฤติผิดในกาม หญิงต้องห้าม โดยสาระสำคัญคือล่วงละเมิดในภรรยาผู้อื่น มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ซึ่งมีตัวอย่างประกอบดังนี้

แม้นางสนมก็กล่าวกะกุณโฆสกนั้นว่า “เชิญพ่อไปนอนกับน้องสาวเถิด พ่อ.” เขาอนอบนเตียงเดียวกับภิดานางสนมนั้น ได้นำความเชยชิดกันในวันนั้นเอง.

นางกุมาริการ้องไห้แล้ว. ที่นั่น มารดาจึงถามเขาว่า “เจ้าร้องไห้ทำไมเล่า? แม่หนู.”

ธิดา. กรรมชื่อนี้เกิดแล้ว แม่.”^{๑๐๐}

ดังได้สดับมา มารดาและบิดานำกุลสตรีผู้มีชาติเสมอกันมาเพื่อกุลบุตรนั้น. นางได้เป็นหญิงมักประพฤตินอกใจ (สามี) จำเดิมแต่วันที่นำมาแล้ว.^{๑๐๑}

ดังได้สดับมา นายเชมกะนั้นเป็นผู้มีรูปสวย. โดยมากหญิงทั้งหลายเห็นเขาแล้ว ภูกราจะครอบงำ ไม่สามารถจะดำรงอยู่ตามภาวะของตนได้. แม้เขาก็ได้เป็นผู้ยินดียิ่งใน ปรทการกรรม^{๑๐๒} เหมือนกัน^{๑๐๓}

วันหนึ่ง วิทยารตนหนึ่งกำลังเหาะไปในอากาศ เห็นนางกำลังเปิดหน้าต่าง แลดูภายนอกอยู่ เกิดความสึเนหา จึงเข้าไปทางหน้าต่างแล้วได้ทำความเชยชิดกับนาง. นางอาศัยการอยู่ร่วม (หลับนอน) กับวิทยารตนนั้น ตั้งครรภ์แล้ว ต่อกาลไม่นานเลย.^{๑๐๔}

จากตัวอย่างที่ยกมาประกอบก็เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเนื้อหาเกี่ยวกับความชั่วทางกาย ดังนี้ ทำให้ทราบว่า ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีเรื่องราวที่มีการยกเนื้อหาสำคัญในการดำเนินเรื่อง ในด้านพุทธจริยศาสตร์ โดยการจัดแต่งตัวละครให้เป็นผู้นำเสนอเรื่องราว และใช้บริบทเป็นส่วนประกอบเพื่อให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการผิดประเวณี ล้วนใช้ตัวละครนำเสนอพุทธจริยศาสตร์ทั้งสิ้น

๔.๓.๒.๒ ความชั่วทางวาจา

๑) มุสาวาท พุดเท็จ การกล่าวเพื่่อมุ่งหักรานประโยชน์ของผู้อื่นหรือเพื่อประโยชน์ตน มีองค์ประกอบที่ต้องพิจารณาดังนี้ ๑) ปด คือมุสาตรง ๆ ๒) ทนสาบาน เช่น สาบานเท็จ เพื่อให้เขาเชื่อถือ เพื่อเอาตัวรอด สาบานต่อศาลแล้วเบิกความเท็จ เป็นต้น ๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ เช่น อวดอ้างความขลังศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้คนเชื่อถือ มุ่งเอาลาภและชื่อเสียงเป็นผลตอบแทน ๔) มายา เจ้าเล่ห์ แสดงกิริยาว่าทำให้ผิดจากที่เป็นจริง เพื่อหลอกลวงเขา ๕) ทำเลศ พุดเล่นสำนวน เช่น นั่งอยู่เห็นคนวิ่งผ่านมา พอมีคนมาถามว่า เห็นคนวิ่งผ่านมาหรือไม่ เขายืนขึ้นแล้วตอบว่า ยืนอยู่ตรงนี้ไม่เห็น ดังนั้นเป็นต้น ๖) เสริมความ มีมูลความจริงอยู่บ้าง แต่เสริมความให้มากกว่าที่เป็นจริง ๗) อำความ มี

^{๙๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๒๖ - ๕๒๗.

^{๑๐๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๑๕.

^{๑๐๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๖.

^{๑๐๒} กรรมคือการคบหาซึ่งภรรยาของผู้อื่น.

^{๑๐๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๐๕.

^{๑๐๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๓๘.

มูลความจริงอยู่ข้าง แต่อาความที่ไม่ต้องการเสีย อนุโลมมุสา ได้แก่ (๑) ต่ำ ว่าเขาให้ต่ำกว่าที่เป็นจริง มุ่งหมายให้เขาเจ็บใจ (๒) ประชด กล่าวทำนองยกให้สูงกว่าที่เป็นความจริงด้วยเจตนาแค้นด้วย ความไม่พอใจ (๓) สับปลับ พูดด้วยความคะนอง ไม่ได้ตั้งใจจะให้เป็นอย่างนั้น (๔) ส่อเสียด นำความ ข้างนี้ ไปบอกข้างโน้น นำความข้างโน้นมาบอกข้างนี้ ด้วยจุดประสงค์จะให้เขาแตกกันหรือเพื่อให้ตน เป็นที่รัก นอกจากนี้ ยังมีปฏิสสวะ คือรับคำแล้วไม่ทำ ไม่ได้ตั้งใจพูดเท็จ มีเจตนาบริสุทธิ์ แต่ภายหลัง ไม่ได้ทำตามที่ได้รับเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งก็ตาม มีประเภท ดังนี้ ก) ผิดสัญญา ทำสัญญาต่อกันทั้งสอง ฝ่ายว่า จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ต่อมาภายหลัง บิดพลิ้วไม่ทำ ข) เสียสัตย์ เช่น ให้สัตย์สาบานไว้ต่อผู้ใดผู้ หนึ่งว่าจะทำหรือไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ภายหลังบิดพลิ้ว ไม่ทำตามที่ได้พูดไว้ ค) คินคำ เช่น ออกปากว่าจะ ให้แล้วไม่ให้ เป็นต้น^{๑๐๕} ซึ่งองค์ประกอบหลักของมุสาวาหนั้น ต้องประกอบด้วย ๑.๑) เรื่องไม่จริง ๑.๒) จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ๑.๓) ความพยายามอันเกิดจากจิตนั้น และ ๑.๔) ผู้อื่นเข้าใจความตามที่ถูกกล่าวเท็จต้องการ ดังกล่าวมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชนเหล่านั้น คัดค้านคำของนายบ้านนั้นเสีย. แม้ถูกเขาวักกล่าวซ้ำ ๆ อยู่ ก็คง คัดค้านรำไป. เขาโกรธแล้ว คิดว่า “เราจักให้พวกมันฉิบหาย.” จึงไปยังสำนักของพระราชา กราบพูล ว่า “ข้าพระองค์เห็นพวกโจรเที่ยวไป ด้วยการคุมกันเป็นพวก พระเจ้าข้า” เมื่อพระราชาตรัสว่า “เธอ จงไป, จงจับพวกมันแล้วนำมา,” ได้ทำตามรับสั่งแล้ว แสดงแก่พระราชา.^{๑๐๖}

รูปหนึ่งกระทำวัตรโดยเคารพ, รูปหนึ่งแสดงวัตรที่ภิกษุนี้กระทำแล้วเป็นเหมือนตนกระทำ รู้ ความที่ล้างหน้าและไม้ชำระฟันอันภิกษุนี้จัดแจงแล้ว จึงเรียน (พระเถระ) ว่า “น้ำล้างหน้าและไม้ ชำระฟัน กระผมจัดแจงแล้ว ขอรับ, ขอท่านจงล้างหน้าเถิด.” แม้ในกาลที่หากิจมีการล้างเท้าและสระ น้ำเป็นต้น ก็ย่อมเรียนอย่างนั้นเหมือนกัน.^{๑๐๗}

ดังนี้แล้ว ย่อมนำสักการะเป็นอันมากไปทุก ๆ เดือน. อาชีวกนั้น กล่าวว่า “เรากินลมอย่าง เดียว, ไม่กินอาหารอย่างอื่น, เพราะเมื่อเรากินอาหารอย่างอื่น ตบะย่อมเสื่อมไป”^{๑๐๘}

ที่นั่น พวกญาติอุ้มเขาขึ้นสู่ยานอันเดียวกันกับเด็กหญิงพาหลักไปแล้ว. เขาไปได้หน่อยหนึ่งอ้าง การถ่ายอุจจาระ พูดว่า “ท่านทั้งหลาย จงหยุดยานก่อน, ฉันลงไปแล้วจักมา” ดังนี้แล้ว ลงจากยานทำ ให้ชักช้าหน่อยหนึ่ง ที่พุ่มไม้พุ่มหนึ่งแล้วจึงได้ไป. เขาไปได้หน่อยหนึ่งแล้ว ลงไปด้วยการอ้างนั้นนั่นแล แม้อีกขึ้นแล้วก็ได้อาการอย่างนั้นเหมือนกันอีก.^{๑๐๙}

พระนาง. ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ ผู้ใดผู้หนึ่งเข้าไปยังซุ้มนี้ผู้ เดียวเท่านั้น ก็ปรากฏเป็นสองคน แก่ผู้ที่แลดูทางพระเถลิง.

พระราชา. เจ้าพูดไม่จริง หญิงชั่ว.

พระนาง. พระเจ้าข้า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อหม่อมฉัน, ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไป ยังซุมนั้น. หม่อมฉันจักแลดูพระองค์ทางพระเถลิง.

^{๑๐๕} วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๕๕ - ๕๗.

^{๑๐๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๖๑.

^{๑๐๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๗๔.

^{๑๐๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๒๓.

^{๑๐๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๙๙ - ๔๐๐.

พระราชชาติจะเขลา จึงทรงเชื่อถ้อยคำของพระนาง แล้วเสด็จเข้าไปยังซุ้มนี้. . . “มหาราชผู้มีเดชเล่า ชื่ออะไรนั้น. พระองค์ทรงทำสนธิสัญญากับนางแพะ.”^{๑๑๐}

โดยกาลล่วงไป ๑ - ๒ เดือน เมื่อถูกถามจึงกล่าวว่า “เราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดม ในพระเชตวัน” ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่ปุถุชนทั้งหลายว่า “ชื่อนั้นจริงหรือไม่หนอ?” โดยกาลล่วงไป ๓ - ๔ เดือน เอาท่อนผ้าพันท้อง แสดงเพศของหญิงมีครรภ์ ให้เหล่าชนอันธพาลถือเอาว่า “ครรภ์บังเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระสมณโค-ดม” โดยกาลล่วงไป ๘ - ๙ เดือน ผูกไม้กลมไว้ที่ท้องห่มผ้าทับข้างบน ให้ทูลหลังมือและเท้าด้วยไม้คางโค แสดงอาการบวมขึ้น มีอินทรีย์บอบช้ำ . . . ไปสู่ธรรมสภา ยินตรงพระพักตร์ของพระตถาคตแล้ว กล่าวว่า “มหาสมณะ พระองค์ (ดีแต่) แสดงธรรมแก่มหาชนเท่านั้น, เสียงของพระองค์ไพเราะ, พระโอษฐ์ของพระองค์สนิท; ส่วนหม่อมฉัน อาศัยพระองค์ได้เกิดมีครรภ์ครบกำหนดแล้ว, พระองค์ไม่ทรงทราบเรือนเป็นที่คลอดของหม่อมฉัน, ไม่ทรงทราบเครื่องครุภบริหารมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น, เมื่อไม่ทรงทำเอง ก็ไม่ตรัสบอกพระเจ้าโกศลหรืออนาถปิณฑิกะหรือนางวิสาขามหาอุบาสิกา คนใดคนหนึ่ง”^{๑๑๑}

เขาคิดว่า “เราจักลงมารดานี้ แล้ว (หนี) ไป” ดังนี้แล้ว กล่าวว่า “แม่เจ้า หลีกฉันหน้อยก่อนเถิด, ฉันจักถ้อยอุจจาระ” ครั้นมารดานั้นหดเท้าแล้ว, ก็ออกไปสู่วิหารโดยเร็ว^{๑๑๒}

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายเห็นเธอผู้ (เที่ยว) ตีเตียนทานของมนุษย์ทั้งหลายอยู่อย่างนั้น คิดกันว่า “พวกเราจักสอบสวนภิกษุนั้น” . . . ภิกษุหนุ่มทั้งหลายทราบว่า พวกญาติผู้ใหญ่ของติสสะภิกษุหนุ่มนั้นไม่มีบ้านนั้นแล้ว (จึงพากัน) กลับไปสู่พระนครสาวัตถี แจ้งเรื่องนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ท่านผู้เจริญ พระติสสะยอมเที่ยวพูดเพ้อถึงสิ่งอันหาเหตุมิได้เลย.”^{๑๑๓}

๒) ปิสุณวาจา กล่าวส่อเสียด คือการยุยงให้คนแตกกัน เพราะโลภะหรือโทสะ หรือเพราะมุ่งทำลายให้เป็นที่รักของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ลักษณะหลักของปิสุณวาจา ต้องประกอบด้วย ๑) คนอื่นที่ฟังทำลายให้แตกกัน ๒) มุ่งทำลายให้ผู้อื่นแตกกัน ๓) ความพยายามอันเกิดจากการมุ่งทำลายนั้น ๔) ผู้รู้ความนั้น ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

จึงกราบทูลว่า “สามีของหม่อมฉันเอาดอกไม้สำหรับบำรุงพระองค์บูชาพระศาสดาแล้ว มีมือเปล่ามาสู่เรือน . . . ความพินาศพึงมีแก่เรา เพราะกรรมที่เธอกระทำ” ดังนี้แล้วก็ทิ้งเขามาในที่นี้; กรรมที่เขากระทำ จงเป็นกรรมดีก็ตาม จงเป็นกรรมชั่วก็ตาม, กรรมนั้นจึงเป็นของเขาผู้เดียว; ขอเดชะพระองค์จงทรงทราบความที่เขาอันหม่อมฉันทิ้งแล้ว.”^{๑๑๔}

พระสุธรรมเถระนั้น แม้อันคฤหบดี กล่าวว่า “นิมนต์นั่งเถิด ขอรับ” ก็กล่าวว่า “เราไม่นั่ง, จักเที่ยวบิณฑบาต” แล้วตรวจดูสักการะอันคฤหบดีเตรียมไว้เพื่อพระอัครสาวกทั้งสอง ใครจะเสียดสีคฤหบดีโดยชาติ จึงกล่าวว่า “คฤหบดีสักการะของท่านล้นเหลือ, ก็แต่ในสักการะนี้ ไม่มีอยู่อย่างเดียวเท่านั้น.”

คฤหบดี. อะไร ขอรับ?

^{๑๑๐} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๖๗.

^{๑๑๑} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๒๕๗.

^{๑๑๒} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๔๑.

^{๑๑๓} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๔.

^{๑๑๔} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๐๘.

พระเถระ ตอบว่า “ขนมแดกเงา คฤหบดี” ถูกคฤหบดีรุกรานด้วยวาจาอุปมาด้วยกา โกรธแล้วกล่าวว่า “คฤหบดี นั้นอาวาสของท่าน, เราจักหลีกไป.” แม้อันคฤหบดีห้ามถึง ๓ ครั้ง ก็หลีกไปสู่สำนักพระศาสดา กราบพูลคำที่จิตตคฤหบดีและตนกล่าวแล้ว.^{๑๑๕}

ท่านพระฉนฺนนั้นนาคพระอัครสาวกทั้งสองว่า “เราเมื่อตามเสด็จออกมหาภิเนษกรรม กับพระลูกเจ้าของเราทั้งหลายในเวลานั้น มิได้เห็นผู้อื่นแม้สักคนเดียว, แต่บัดนี้ ท่านพวกนี้เที่ยวกล่าวว่า ‘เราชื่อสาริบุตร, เราชื่อโมคคัลลานะ, พวกเราเป็นอัครสาวก’”^{๑๑๖}

ภิกษุทั้งหลายโพชนทนาว่า “ท้าวสักกะทรงเห็นแก่หน้า จึงทำสักการะ, ไม่ทรงทำสักการะเห็นปานนี้แก่พระสาวกผู้ใหญ่ที่เหลือ เห็นพระมหาภิเนษกรรมแล้ว จับข้อเท้าทั้งสองโดยเร็ว ตรัสว่า ‘พระผู้เป็นเจ้าของเรา มา ดีหนอ, เราหวังการมาของพระผู้เป็นเจ้าอยู่ทีเดียว’ ดังนั้นแล้ว ทรงนวดเท้าทั้งสองด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง บูชาแล้ว ไหว้แล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.”^{๑๑๗}

ภิกษุทั้งหลายโพชนทนาว่า “พวกเด็กถวายภิกษาเพราะเห็นแก่หน้า, ไม่ต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระมหาเถระทั้งหลายด้วยขนม เห็นพระมหากัสสปเถระแล้ว ถือนาขนมพร้อมด้วยกระเช้านั้นแลมาแล้ว.”^{๑๑๘}

พระธรรมกถึก. ท่านผู้เจริญ พระอนุเถระพูดกะผมอย่างนี้ว่า ‘ท่านสัทบุรุษ ท่านเป็นกุลบุตร, ท่านทำการคบค้ากับพระมหาเถระนั้น ด้วยทำในใจว่า ‘พระมหาเถระนี้ มีความละเอียด มีศีลเป็นที่รัก, ควรพิจารณาแล้วจึงทำ’ ตั้งแต่วันที่ผมมาถึง พระอนุเถระนั้นพูดกะผมอย่างนี้.

พระเถระพอได้ฟังคำนั้น ก็มีใจโกรธแค้น แดกแล้ว ดุจภาษาที่เขาทำด้วยดิน อันบุคคลตีด้วยไม้ฉะนั้น. พระธรรมกถึกเมื่อนอกนี้ ลูกไปสำนักของพระอนุเถระ แล้วได้พูดเหมือนอย่างนั้น. แม้พระอนุเถระก็ได้แตกอย่างนั้นเหมือนกัน. . . . พระมหาเถระนอกนี้ ชี้นิ้วตวาดว่า “จงไป คนหัวดื้อ, คุณไม่ควรรับบาตรและจีวรของฉัน,” เมื่อพระอนุเถระนั้นกล่าวว่า “จริงละขอรับ, ถึงผมก็คิดแล้วว่า ‘จักไม่รับบาตรและจีวรของท่าน,’” กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุผู้มาใหม่ ทำไมท่านจึงคิดว่า ‘ความเกี่ยวข้องอะไร ๆ ในวิหารนี้ของเรามีอยู่?’”^{๑๑๙}

๓) ผรุสวาจา การกล่าวคำหยาบ คือพูดคำอันทำให้ผู้อื่นกระทบกระเทือนใจ เช่น คำด่า ตำประชดประชัน กระทบกระเทือนเปรียบเปรย ล้วนแต่เป็นคำหยาบทั้งสิ้น เพราะออกมาจากจิตที่หยาบ องค์ประกอบสำคัญของผรุสวาจา นั้น ต้องประกอบด้วย ๑) คนอื่นที่ฟังถูกด่า ๒) จิตโกรธ (คำว่า จิตโกรธนั้น หมายความว่า จิตมีความมุ่งหมายในการด่า มิใช่มุ่งหมายให้ตาย ถ้ามุ่งหมายให้ตาย ย่อมกลายเป็นพยาบาทไป) ๓) การด่า มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุอาคันตุกะเห็นพระอุทายีเถระนั้นแล้วเข้าใจว่า “ภิกษุนี้จักเป็นพระเถระผู้พหูสูต” จึงถามปัญหาปฏิสังขตด้วยขันธเป็นต้นแล้ว ตีเตียนท่านผู้ไม่รู้เรื่องซึ่งพระพุทธรูปจะอะไร

^{๑๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๔๗ - ๒๔๘.

^{๑๑๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๔๖.

^{๑๑๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๘๒.

^{๑๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๑๔.

^{๑๑๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๑๓.

ๆ ว่า “นี่พระเถระอะไร? อยู่ในพระวิหารเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ยังไม่รู้ธรรมแม้สักว่าขันธ ธาตุและอายตนะ”^{๑๒๐}

ได้ยินว่า สหธรรมมิกมีสามเณรเป็นต้น ซึ่งเป็นปุถุชน เห็นพระเถระแล้ว จับที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง พलगกล่าวว่า “อาจี้ อาจำ อาไม่กระสัน ยังยินดีแน่นแฟ้น ในพระศาสนาหรือ?” พระเถระ ไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย。^{๑๒๑}

ภิกษุทั้งหลาย ยกโทษว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดูภิกษุของพระราชาผู้ลามก, เมื่อพวกเราพูดว่า ‘ขอพระองค์ทรงขับไล่ภิกษุนั้นออกจากวิหารเสีย, ก็เสด็จมา (กลับ) นิมนต์ (ภิกษุนั้น) ด้วยปัจจัย ๔ แล้วเสด็จกลับ.’”

ภิกษุทั้งหลาย ก็กล่าวกะพระเถระนั้นว่า “เฮ้ย คนทุศีล บัดนี้พระราชากลายเป็นคนชั่วแล้ว.”^{๑๒๒}

พระราชาทรงทอดพระเนตรทางพระเถระในปราสาทชั้นบน ทรงเห็นภิกษุนั้น ในเวลาพระนางเสด็จมาจากชุมน้ำนั้น จึงตรัสว่า “หญิงถ่อย จงฉิบหาย เพาะเหตุไร เจ้าจึงทำกรรมเห็นปานนี้?”^{๑๒๓}

นางกรองน้ำเพื่อภิกษุหนุ่มนั้น เห็นเงาหน้าของตนในตุ่ม จึงหัวเราะ. แม้ภิกษุหนุ่มมองดูนางก็หัวเราะ. นางเห็นภิกษุหนุ่มนั้นหัวเราะอยู่ จึงกล่าวว่า “คนหัวขาด ย่อมหัวเราะ.” ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มด่านางว่า “เธอก็หัวขาด, ถึงมารดาบิดาของเธอก็หัวขาด.”^{๑๒๔}

ชาวพระนครสาวดีถ้วนพระอริยสาวกที่เหลือโดยมากพากันกล่าวคำเป็นต้นว่า “ขอท่านทั้งหลาย จงดุกรรมของพวกสมณสักยบุตรเถิด” แล้วเที่ยวด่าพวกภิกษุ ในภายในพระนครบ้าง ภายนอกพระนครบ้าง ในป่าบ้าง.^{๑๒๕}

“พระนางมาคันทียา ไม่อาจทำอะไร ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุขเหล่านั้นได้” จึงทรงดำริว่า “เราจักทำกิจที่ควรทำแก่พระสมณโคดมให้ได้” ดังนี้แล้ว ให้สินจ้างแก่ชาวนครทั้งหลายแล้ว กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายพร้อมกับพวกผู้ชายที่เป็นทาสและกรรมกร จงด่าบริภาษพระสมณโคดมผู้เสด็จเที่ยวเข้ามาภายในพระนคร ให้นั่นไป.”

พวกมิฉฉาภิภูมิจึงไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้ติดตามพระศาสดาผู้เสด็จเข้าไปภายในพระนครด่าอยู่ บริภาษอยู่ ด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ ว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นโค เจ้าเป็นลา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน, สุกติไม่มีสำหรับเจ้า, ทุกคติเท่านั้นอันเจ้าพึงหวัง.”^{๑๒๖}

^{๑๒๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๙๐.

^{๑๒๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๔๑.

^{๑๒๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๘๑ - ๘๒.

^{๑๒๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๖๖.

^{๑๒๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๒๒๙.

^{๑๒๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๙๖ - ๑๙๗.

^{๑๒๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๒๖.

แม้เขาคุกคามนางว่า “อิหยังถ่อย มึงจงฉิบหาย,” โกรธแล้วได้ไปยังเรือนของบุตรคนอื่น, โดยกาลล่วงไป ๒ – ๓ วัน เขาถูกลูกสะใภ้อื่นให้เตลิดไปจากเรือนนั้น ด้วยอุบายนี้เหมือนกันแล (ได้ไปยังเรือนของบุตรคนอื่น)^{๑๒๗}

พวกเด็กชาวบ้าน เห็นเต่าถูกหงส์นำไปอยู่อย่างนั้น จึงพูดกันว่า “หงส์สองตัวนำเต่าไปอยู่ด้วยท่อนไม้.” เต่าใครจะพูดว่า “ฉิวาสหายทั้งสองนำเราไปอยู่, ประโยชน์อะไรของพวกเอง ในเพราะข้อนี้อ่านพวกเด็กเปรตชั่วร้าย” จึงปล่อยท่อนไม้จากที่ตนคาบไว้ในเวลาถึงส่วนเบื้องบนพระราชนิเวศน์ ในพระนครพาราณสี เพราะความที่หงส์ทั้งสองเป็นสัตว์มีกำลังเร็ว จึงตกลงไปในพระลานหลวงแตกเป็นสองภาค.^{๑๒๘}

วันหนึ่ง ในเวลาที่ยังคาสพราหมณ์ นางพลาดแล้ว เปล่งอุทานขึ้นอย่างนั้นนั่นแล ด้วยเสียงอันดัง. พราหมณ์โกรธแล้ว กล่าวว่า “หญิงถ่อยนี้ พลาดแล้วในทีเดียวหนึ่ง ย่อมกล่าวสรรเสริญพระสมณะหัวโล้นนั้นอย่างนี้ทุกที” ดังนี้แล้ว กล่าวว่า “หญิงถ่อย บัดนี้ข้าจักไปยกวาทะต่อศาสนานั่นของเจ้า.”^{๑๒๙}

๔) สัมผัสปลाप การพูดเหลวไหล ไร้สาระ พูดเพื่อโปรยประโยชน์ คือพูดแล้วผู้ฟังไม่ได้ประโยชน์อะไร องค์ประกอบสำคัญของสัมผัสปลाप มีดังนี้ ๑) มุ่งพูดเรื่องอันไร้สาระ ๒) พูดเรื่องนั้นออกมา ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังต่อไปนี้

ครั้งนั้น ภิกษุที่เป็นบริวารของพระเถระทั้งสองยกโทษว่า “เทวดาในราวไพรนี้ ให้สาธุการด้วยเห็นแก่หน้ากัน, เมื่อภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกแม้อายุประมาณเท่านี้, ก็ไม่กล่าวแม้สักว่าความสรรเสริญอะไร ๆ, เมื่อพระเถระแก่องค์เดียวกล่าวคาถาหนึ่งแล้ว, พวกก็ให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง.”^{๑๓๐}

พวกมนุษย์ฟังวิธีอนุโมทนาเป็นต้น ถึงความอดสาหะแล้ว นิมนต์ภิกษุทั้งหลาย เทียวทำสักการะ. พวกเดียรถีย์ยกโทษว่า “พวกเราเป็นมุนีทำความเป็นผู้หนึ่ง, พวกสาวกของพระสมณโคตม เทียวกล่าวกถามากมาย ในที่ทั้งหลายมีโรงกัณฑ์เป็นต้น.”^{๑๓๑}

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะทำการล้อเล่นกับท่าน จึงกล่าวว่า “ท่านนั่งคลุกกุญแจผู้หลักผู้ใหญ่ ทางที่เทียวไปของท่าน เป็นประหนึ่งหารอยมิได้แล้ว, ชะรอยท่านจะไม่ไปยังสำนักของอาจารย์อีกกระมัง.”

พระเถระ. อย่างนั้น ขอรับ; เมื่อกิเลสเครื่องเกี่ยวข้องยังมีอยู่ผมได้ไปแล้ว, แต่บัดนี้ กิเลสเครื่องเกี่ยวข้อง ผมตัดเสียได้แล้ว เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่ไป.

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำตอบนั้นแล้ว เข้าใจว่า “ภิกษุนี้ พูดไม่จริง พยากรณ์พระอรหันต์ผล”^{๑๓๒}

ภิกษุทั้งหลาย. พวกเธอไม่โกรธแก่เขา ผู้ทำอยู่อย่างนั้นหรือ?

พวกสามเณร. พวกกระผมไม่โกรธ.

^{๑๒๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๓๔.

^{๑๒๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๕๔.

^{๑๒๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๔๖๑.

^{๑๓๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๗๔.

^{๑๓๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๘๖.

^{๑๓๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๘๙.

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว กราบพูลแด่พระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า สามเณรเหล่านี้ กล่าวคำไม่จริงว่า ‘พวกกระผมไม่โกรธ.’ ย่อมพยากรณ์พระอรหัตผล.”^{๑๓๓}

แม้พวกพราหมณ์มาในระหว่าง ๆ แล้ว ถามว่า “ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือ?”

จันทาละ. ยังก่อน, ฉันกำลังเรียน.

เขาบรรลุประอรหัตโดย ๒ - ๓ วันเท่านั้น ในเวลาที่พวกพราหมณ์มาถามแล้ว กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงไปเถิด. เดียวนี้ฉันเป็นผู้มีธรรมเครื่องไม่ไปแล้ว.”

ภิกษุทั้งหลาย กราบพูลแด่พระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า ภิกษุนี้ กล่าวคำไม่จริง ย่อมพยากรณ์พระอรหัตผล.”^{๑๓๔}

พระวังคีสเถระนั้นสาธยายมนต์อยู่ ถูกพวกพราหมณ์ถามในระหว่าง ๆ ว่า “ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือยัง?” จึงบอกว่า “พวกท่านจงรอก่อน, ฉันกำลังเรียน” ต่อมา ๒ - ๓ วันเท่านั้นก็ได้บรรลุประอรหัต ถูกพราหมณ์ทั้งหลายถามอีก จึงกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุ บัดนี้ฉันไม่ควรเพื่อจะไป.”

พวกภิกษุได้ยินคำนั้นแล้ว จึงกราบพูลแด่พระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พระวังคีส-เถระนี้ พยากรณ์พระอรหัตผล ด้วยคำไม่จริง.”^{๑๓๕}

จากตัวอย่างดังกล่าวที่ยกมาข้างต้น ทำให้ทราบว่า ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีปรากฏเรื่องราวของการประพาสชัฏทางวาจา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ การพูดเท็จ การกล่าวส่อเสียด การกล่าวคำหยาบ และการพูดเหลวไหล โดยใช้บริบทของเนื้อเรื่องนำเสนอ

๔.๓.๒.๓ ความชั่วทางใจ

๑) อภิขิมา แปลว่า เพ่งเล็ง หมายความว่า จิตโน้มไปด้วยความละโมภะของผู้อื่น อยากได้ของผู้อื่น ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก ดังนี้ ๑) ของ ๆ ผู้อื่น ๒) น้อมใจอยากได้ของ ๆ ผู้อื่น มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นขึ้นต้นกุ่มตันหนึ่ง ใกล้ประตูพระนครเวสาลี เอาเท้าทั้งสองเหยียดง้างไม่ห้อยหัวลงอยู่ กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงให้โคแดง ๑๐๐ แก่เรา จงให้กหาปณะทั้งหลายแก่เรา จงให้หญิงบำเรอแก่เรา, ถ้าท่านทั้งหลายจักไม่ให้, เราตกลูกจากต้นกุ่มนี้ตาย จักทำพระนครไม่ให้เป็นพระนคร.”^{๑๓๖}

ดังนี้แล้ว เกิดสลดใจเพราะพระกิริยาของพระราชา จึงกราบพูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตเพื่อการบวชแก่ข้าพระองค์.” ท้าวเธอทรงดำริว่า “เมื่อเศรษฐีนี้บวชแล้ว, เราจักยึดปราสาทได้สะดวก” จึงตรัสว่า “จงบวชเถิด.”^{๑๓๗}

๒) ความพยาบาท คือ ความที่จิตปองร้าย พิจารณาความพินาศของผู้อื่น สัตว์อื่น องค์ประกอบหลักมีดังนี้ ๑) บุคคลอื่นมีอยู่ ๒) ความคิดเพื่อความพินาศของบุคคลอื่นนั้น มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังต่อไปนี้

^{๑๓๓} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๔๘๗.

^{๑๓๔} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๐๖ - ๕๐๗.

^{๑๓๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๕๙ - ๕๖๐.

^{๑๓๖} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๔๔๘.

^{๑๓๗} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๕๑.

สิริคุตต์ ให้คนโอบย้าพวกนิครนถ์นั้น ผู้ยืนอยู่ไม่ได้ในที่นั้น ล้มลงแล้ว ๆ จึงส่งไปด้วยคำว่า “การทำเท่านี้พอแก่ท่านทั้งหลาย.” นิครนถ์เหล่านั้นคร่ำครวญอยู่ว่า “พวกเราอันท่านให้ฉิบหาย, พวกเรา อันท่านให้ฉิบหาย” ได้ไปสู่ประตูเรือนของอุปัฏฐากแล้ว.^{๑๓๘}

หญิงนั้นฟังถ้อยคำของเศรษฐีบุตรเหล่านั้นแล้ว คิดว่า “ชนพวกนี้ไม่มียางอาย อภิรมย์กับเรา แล้ว บัดนี้ ประราธนาจะฆ่าเรา, เราจักรู้จักที่ควรกระทำแก่ชนเหล่านั้น” เมื่อถูกชนเหล่านั้นฆ่าอยู่ ได้กระทำความปรารธนาว่า “ขอเราพึงเป็นยักษิณี ผู้สามารถเพื่อฆ่าชนเหล่านั้น เหมือนอย่างที่เราฆ่า เรา ฉะนั้นเหมือนกัน.”^{๑๓๙}

เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว จึงคิดว่า “หากเจ้าคนนั้นจักกล่าวโทษเราในท่ามกลางบริษัทไซ้, พอมันเอ่ยชื่อของเราขึ้นเท่านั้น เราจักประหารมันให้ตาย.” ในวันรุ่งขึ้น จึงเหินบกฤษไไว้ในระหว่างฝ้ายนุ่งแล้ว ได้ไปยืนอยู่ที่โรงครัว.^{๑๔๐}

นายพรานถูกกฏมิตถ์ถือธนูไปสู่บ่วงแต่เช้าตรู่ ตรวจดูบ่วงจำเดิมแต่ต้น ไม่พบเนื้อแม่ตัวเดียวซึ่งติดบ่วง ได้เห็นรอยพระบาทของพระศาสดาแล้ว. ที่นั้นเขาได้ดำริะนี้ว่า “ใครที่เยี่ยวปล่อยเนื้อตัวติด (บ่วง) ของเรา.” เขาผูกอาฆาตในพระศาสดา เมื่อเดินไปก็พบพระศาสดาประทับนั่งที่โคนพุ่มไม้ คิดว่า “สมณะองค์นี้ปล่อยเนื้อของเรา, เราจักฆ่าสมณะนั้นเสีย.” ดังนี้แล้ว ได้เืองธนู.^{๑๔๑}

ดังได้สดับมา เจ้าสุปปพุทธะพระองค์นั้น ผูกอาฆาตในพระศาสดาด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ คือ พระสมณโคดมนี้ทั้งลูกสาวของเรารอบวช ประการ ๑ ให้ลูกชายของเรารอบแล้วตั้งอยู่ในฐานะแห่งผู้มีเวรต่อลูกชายนั้นประการ ๑, วันหนึ่ง ทรงดำริว่า “บัดนี้ เราจักไม่ให้พระสมณโคดมนี้ไปฉนยังสถานที่นิมนต์” ดังนี้ จึงปิดทางเป็นที่เสด็จไป นั่งเสวยน้ำจันท์ในระหว่างทาง.^{๑๔๒}

เทวดาผู้เกิดในชั้นดาวดึงส์ผู้หนึ่ง เห็นท่านทั้งสองแล้ว คิดว่า “ภิกษุเหล่านี้ช่างกลมเกลียวกันเหลือเกิน, เราอาจทำลายภิกษุเหล่านี้ได้หรือหนอ?” ดังนี้แล้ว ได้มาในลำดับเวลาที่ตนคิดแล้วนั้นแล เพราะความที่ตนเป็นผู้เกเร, . . . จึงนิรมิตเพศเป็นหญิงมนุษย์คนหนึ่ง, ในกาลที่พระเถระเข้าไปในระหว่างพุ่มไม้แล้วออกมา เอามือข้างหนึ่งเกล้ามวยผม ข้างหนึ่งจัดฝ้ายนุ่ง (เดินตาม) ออกมาข้างหลังพระเถระนั้น.^{๑๔๓}

ท่านเศรษฐี สละทรัพย์ประมาณเท่านั้น สร้างพระคันธกุฎีอีก ได้ถวายแต่พระศาสดา ซึ่งมีภิกษุ ๒ หมื่นรูปเป็นบริวาร

โจรเห็นกริยานั้นแล้ว คิดว่า “เราไม่ฆ่าเศรษฐีนี้เสีย จักไม่อาจทำให้เก้อเจินได้, เอาเถอะ, เราจักฆ่ามันเสีย.” ดังนี้แล้ว จึงซ่อนกริชไว้ในระหว่างฝ้ายนุ่ง^{๑๔๔}

บรรดาหาชนเหล่านั้น พวกมิฉฉาทิฎฐิ คิดว่า “ท่านทั้งหลาย จงดูกริยาของพระสมณ-โคดม, พระสมณโคดมนี้ ย่อมพูดสัปดาห์ปากเท่านั้น, ได้ยินว่า ในวันนี้ สันตติมหาอำมาตย์นั้น มีนเมาสุรา

^{๑๓๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๓๘.

^{๑๓๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๔๗.

^{๑๔๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๒๔.

^{๑๔๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๗ - ๓๘.

^{๑๔๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๖๑.

^{๑๔๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๗๖.

^{๑๔๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๙๑.

อย่างนั้น แต่งตัวอยู่ตามปกติ ฟังธรรมในสำนักของพระสมณโคดมมานานแล้ว จักปรินิพพาน, ในวันนี้ พวกเราก็จักจับผิดพระสมณโคดมด้วยมุสาวาท.”^{๑๔๕}

ได้ยืมว่า นางสิริมานั้นแม้อยู่เป็นพาหิรกะสตรี^{๑๔๖} ในเรือนนั้นตลอดทั้งเดือน เสวยสมบัตินั้นอยู่ ก็ยังไม่รู้ตัวว่าเป็นหญิงภายนอก ได้ทำความสำคัญว่า “ตัวเป็นแม่เจ้าเรือน.” นางผูกอาฆาตต่อนางอุตตราวว่า “จักต้องยังทุกขให้เกิดแก่ฉัน”^{๑๔๗}

ในเวลาตกฟอง แม่ไก่เห็นกุมาริกานั้นถือเอาไข่มาเคี้ยวกินอยู่ ถูกมาริกานั้นเบียดเบียนแล้วผูกอาฆาต ตั้งความปรารถนาว่า “บัดนี้เราเคลื่อนจากอัฐภาพนี้แล้ว ฟังเกิดเป็นยักษ์ฉิณี เป็นผู้สามารถจะเคี้ยวกินทารกของเจ้า” ทำกาละแล้วบังเกิดเป็นนางแมวในเรือนนั้นนั่นเอง.^{๑๔๘}

๓) มิฉฉาภิภูฏี แปลว่า ความเห็นผิด คือ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่า ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว เป็นต้น องค์ประกอบของมิฉฉาภิภูฏี มีดังนี้ ๑) เรื่องไม่เป็นจริงตามที่เห็นไป เช่น เห็นว่า ทำดีไม่ได้ดี แต่ความจริง การทำดีย่อมได้ดี ๒) ความไม่เป็นจริงนั้น ปรากฏแจ่มแจ้งว่าไม่เป็นจริงอย่างนั้นแน่ ๆ^{๑๔๙} มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

พระเถระก็ไม่ปรารถนาผ้าสาฎกผืนนั้น . . . เธอยืนพักอยู่ พลังคิดอย่างนี้ว่า “ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ เราเป็นหลานของพระเถระ; ในเวลาบวชแล้ว เราก็คือสัทธวิหริก (ของท่าน), แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พระอุปัชฌาย์ ก็ไม่ประสงค์ทำการใช้สอยร่วมกับเรา, เมื่อพระอุปัชฌาย์นี้ ไม่ทำการร่วมใช้สอยกับเรา, เราจะต้องการอะไรด้วยความเป็นสมณะ, เราก็จักเป็นคฤหัสถ์ (ดีกว่า).”^{๑๕๐}

คิดว่า “เราก็จักให้กูนี้กัดตัวตายเสีย” จึงกล่าวว่า “นำมาเถิด, กระผมจักทิ้งมันเอง” รับหม้อจากมือของภิกษุเหล่านั้นแล้ว นั่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งแล้ว ก็ให้นกนั้นกัดตน. กูไม่ปรารถนาจะกัด. ภิกษุนั้นเอาหม้อล้วงลงในหม้อแล้ว คนข้างโน้นข้างนี้, เปิดปากงูแล้วสอดนิ้วมือเข้าไป, กูก็ไม่กัดเธอเลย. เธอคิดว่า “กูนี้มีไข้พิษ, เป็นงูเรื้อน” จึงทิ้งงูนั้นแล้วได้ไปยังวิหาร . . . ภายหลังวันหนึ่ง ช่างกลับถือมิดโกน ๒ – ๓ เล่ม ไปวิหาร วางมิดโกนเล่มหนึ่งไว้ที่พื้น เอาเล่มหนึ่งปลงผมของภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุกระแสนั้น จับมิดโกนเล่มที่เขาวางไว้ที่พื้นแล้ว คิดว่า “จักตัดคอด้วยมิดโกนนี้ตาย” จึงยืนพาดคอไว้ที่ต้นไม้ต้นหนึ่งแล้ว จ่อคมมิดโกนที่ก้านคอ ใครครวญถึงศีลของตน จำเดิมแต่กาลอุปสมบท.^{๑๕๑}

บุตรเศรษฐีฟังคำของพวกนักเลงนั้นแล้ว จึงถามคนใช้สนิหผู้ตามมาข้างหลังว่า “พวกนั้น ต้มอะไรกัน?”

คนใช้. น้ำต้มชนิดหนึ่ง นาย.

บุตรเศรษฐี. มีรสชาติอร่อยหรือ?

คนใช้. นาย ธรรมดาน้ำที่ควรต้ม เช่นกับน้ำต้มนี้ ไม่มีในโลกที่เป็นอยู่.

^{๑๔๕} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๑๔.

^{๑๔๖} สตรีนอกเรือน คงหมายความว่า สตรีนั้นอยู่ในเรือนก็จริง แต่ว่า การจัดการอะไรต่าง ๆ ก็เป็นภาระของภรรยาที่แท้จริง (พาหิรกะ แปลว่า ภายนอก)

^{๑๔๗} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๔๓.

^{๑๔๘} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๕๙.

^{๑๔๙} วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๘๘.

^{๑๕๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๔๑๓.

^{๑๕๑} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๘๓ – ๔๘๔.

บุตรเศรษฐีนั้นพูดว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ แม่เรารู้จักแล้ว”^{๑๕๒}

ความชั่วทางใจล้วนเป็นบ่อเกิดของความชั่วทางกายและทางวาจา เพราะว่า ใจคิดอย่างไร กายหรือวาก็กระทำตามอย่างนั้น จากตัวอย่างที่ปรากฏทำให้ทราบว่า พุทธจริยศาสตร์ที่มากับเรื่องราวหรือนิทานที่ได้รับการแต่งแต้มให้ตัวละครดำเนินเรื่องราวนี้ นับเป็นบทเรียนสำคัญสำหรับผู้ที่ให้ความสนใจและเป็นเกณฑ์ในการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี โดยใช้นิทานในเรื่องเป็นอุทาหรณ์หรือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

กล่าวโดยสรุป พุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นพุทธจริย-ศาสตร์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้พุทธจริยศาสตร์ในแง่ของวิชาความรู้มาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในนิทาน เพื่อประกอบให้เกิดภาพที่ชัดเจนสำหรับบุคคลที่ได้อ่าน อันจะเป็นการนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติและการละเว้น

พุทธจริยศาสตร์ทั้งสองประการ (การทำความดี – การทำความชั่ว) ที่นำเสนอตัวอย่างมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า พุทธจริยศาสตร์ในแง่ของระบบวิชาความรู้ที่ว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางทั่วไปตามทัศนะพระพุทธศาสนานั้น เป็นพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าโดยนิยามและพุทธจริยศาสตร์ในแง่ของศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักแห่งการประพฤติและปฏิบัติ ซึ่งเป็นแนวทางในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าโดยเนื้อหา

ในระบบของนิยามพุทธจริยศาสตร์ที่เป็นเรื่องของทฤษฎีหรือนิยามนั้น ถือว่าเป็นหลักสำคัญพื้นฐานในการพิจารณาเทียบเคียงในแต่ละคัมภีร์ว่ามีความแปลกแยกหรือไม่ อย่างไร แต่ถ้าหากโดยเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแล้ว ปรากฏว่า คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยึดหลักนิยามของพระพุทธศาสนาในการขยายเนื้อหาและข้อความเพื่อให้เกิดความกระจ่างในความรู้ที่ต้องการนำเสนอหรือถ่ายทอดแก่พุทธศาสนิกชนหรือผู้ที่ให้ความสนใจทั่วไป โดยการถ่ายทอดผ่านนิทานประกอบหลักธรรม

ดังนั้น ไม่ว่าจะว่าโดยนิยามหรือโดยเนื้อหา พุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ก็ไม่ได้มีความแตกต่างจากพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏโดยทั่วไปแต่อย่างใด เพียงแต่ว่า พุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นส่วนหนึ่งของพุทธจริยศาสตร์โดยทั่วไป ถ้าจะกล่าวแล้ว พุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัย ที่ผู้แต่ง (พระพุทธโฆสาจารย์) ต้องการนำเสนอเรื่องราวที่เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในยุคนั้นเป็นบรรทัดฐานเบื้องต้นให้แจ่มชัด เหมาะสมกับความเป็นอยู่ในยุคนั้น

๔.๔ เป้าหมายสูงสุดในชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

เป้าหมายสูงสุดในชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนามีการแยกเป้าหมายสูงสุดในชีวิตสำหรับบุคคลทั่วไป ที่ต้องใช้ชีวิตประจำวันและอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุขและเป้าหมายสูงสุดสำหรับบุคคลที่ปรารถนาจะบรรลุธรรมสูงขึ้นไป โดยผู้วิจัยขอแยกหัวข้อพิจารณาตามข้อมูลเบื้องต้นที่ได้นำเสนอไว้ดังนี้

๔.๔.๑ เป้าหมายในระดับโลกียะ เป็นเป้าหมายสำหรับบุคคลที่ใช้ชีวิตประจำวันอย่างเป็นสุข เป็นเป้าหมายสำหรับโลก สังคม และสำหรับประเทศชาติ

^{๑๕๒} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๘๒.

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีปรากฏการนำเสนอเป้าหมายในระดับโลกิยะไว้ค่อนข้างมาก โดยใช้บุคคลในนิทานเป็นผู้ดำเนินเรื่อง แสดงพฤติกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายในระดับโลกิยะ ตัวอย่างเช่น

๑) ความสุขขั้นต้น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ หรือประโยชน์ในปัจจุบัน) ประโยชน์ในโลกนี้ อันเป็นจุดหมายเบื้องต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้าที่มองเห็นได้ในชีวิตประจำวัน อันได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สิน ฐานะเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยชอบธรรม มี ๔ ประการ คือ

(๑) อุฏฐานสัมปทา หาเลี้ยงชีพด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตรา หาอุบายวิธีสามารถดำเนินการให้ได้ผลดี เหล่านี้ มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผมทำงานรับจ้างเลี้ยงชีพ, . . . มหาเศรษฐีกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น พงษ์นี้ เราจักเลี้ยงภิกษุ ๒ - ๓ ร้อย, จงมา ผ่าฟันเถิด” แล้วก็หยิบมีดและขวานมาให้. มหาพุทธะถกเขมรอย่างแข็งแรง ถึงความอุตสาหะ วางมีด คว่ำขวาน ทิ้งขวาน ฉวยมีด ผ่าฟันไป.^{๑๕๓}

โดยสมัยอื่น พ่อค่านั้นบรรทุกเกวียน ๕๐๐ เล่มให้เต็มด้วยสิ่งของแล้ว ให้เผด็จแก้วภิกษุทั้งหลายว่า “เราจะไปสู่ที่ซื้อโน้นเพื่อค้าขาย, พระผู้เป็นเจ้าเหล่าใดประสงค์จะไปสู่ที่นั่น, ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้นจงออกไป, จักไม่ลำบากด้วยภิกษาในหนทาง.”^{๑๕๔}

ได้ละบุตรและภรรยา เข้าไปสู่เรือนของเศรษฐี ด้วยหมายใจว่า “จักทำการรับจ้างตลอด ๓ ปี, เพื่อประโยชน์แก่ภตตภตตาทหนึ่ง.” เขาเมื่อทำการรับจ้าง ได้ทำกิจทุกอย่างโดยเรียบร้อย, การงานที่ควรทำในบ้าน ในป่า กลางวัน กลางคืน ได้ปรากฏว่า เขาทำเสร็จเรียบร้อย.^{๑๕๕}

ดังได้สดับมา พ่อค่านั้นบรรทุกผ้าซึ่งย้อมด้วยดอกคำ จนเต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม จากกรุงพาราณสีแล้ว มาสู่กรุงสาวัตถีเพื่อค้าขาย.^{๑๕๖}

สมัยหนึ่ง อุกคเศรษฐีประกอบการค้าขาย ได้ไปยังกรุงสาวัตถีด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม.^{๑๕๗}

ในกาลนี้ เกิดในตระกูลของคนเชื้อใจ ในกรุงพาราณสี อาศัยสมณเศรษฐี เป็นคนขนหญ้าของเศรษฐีนั้นเลี้ยงชีพแล้ว.^{๑๕๘}

ในอดีตกาล พ่อค้าในกรุงพาราณสีคนหนึ่งคิดว่า “เราจักไปสู่ปัจจันตชนบทแล้ว นำไม้จันทน์แดงมา” ขนเอาวัตถุเป็นอันมาก มีผ้าและเครื่องอาภรณ์เป็นต้น ไปยังปัจจ-จันตชนบท ด้วยเกวียน ๕๐๐ ยัดที่พึกใกล้ประตูบ้านแล้ว . . . เขารับรองว่า “ดีละ” แล้วเมื่อมาสู่สำนักของพ่อค่านั้นตลอดกาลตามกาล ย่อมนำมาแต่ไม้จันทน์แดงเท่านั้น. แม้พ่อค่านั้นก็ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่เขา.^{๑๕๙}

^{๑๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๒๐ - ๓๒๑.

^{๑๕๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๒.

^{๑๕๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๒๙.

^{๑๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๓๒.

^{๑๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๘๓.

^{๑๕๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๙๖.

^{๑๕๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๐๓ - ๕๐๔.

ได้ยืมว่า ในอดีตกาล ภูมิพี ๒ คนพี่น้องในกรุงพาราณสียังชนให้ทำไร่ไถอยู่ไฉนเป็นอันมาก.^{๑๖๐}

(๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือสูญหาย มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พราหมณ์นั้นย่อมถวายทานชื่อเขตต์คคะ^{๑๖๑} ในเวลาแห่งนาข้าวกล้าอันตนเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว นั้นแล, ในเวลาขนข้าวลาน ก็ถวายชื่อชลัคคะ,^{๑๖๒} ในเวลานวดก็ถวายทานชื่อชลกัณฐคคะ,^{๑๖๓} ในเวลาเอาข้าวสารลงหม้อ ก็ถวายทานชื่ออุกขลิกคคะ,^{๑๖๔} ในเวลาที่ตนคดข้าวใส่ภาชนะ ก็ถวายทานชื่อปาฏิกคะ,^{๑๖๕} พราหมณ์ย่อมถวายทานอันเลิศทั้ง ๕ อย่างนี้.^{๑๖๖}

(๓) กัลยาณมิตตตา การคบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ไม่แนะนำไปสู่อบายมุข ดังปรากฏตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังต่อไปนี้

ครั้งนั้น วิสาขอุบาสกเรียกนางในเวลา นั่งตามสบายแล้ว กล่าวกะนางว่า “ธรรมทินนา หล่อนจงรับทรัพย์สมบัติทั้งปวงในเรือนนี้เถิด.” นางคิดว่า “ธรรมดาว่า คนทั้งหลายโกรธแล้วย่อมไม่ให้ใครรับทรัพย์สมบัติ, นี่เรื่องอะไรกันหนอ?” จึงกล่าวว่า “นาย ก็ท่านเล่า?”

อุบาสก. จำเดิมแต่นี้ ฉันจักไม่จัดแจงอะไร ๆ.

ธรรมทินนา. ใครจักรับน้ำลายที่ท่านบ้วนทิ้ง, เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านก็จงอนุญาตการบวชแก่ดิฉันเถิด.^{๑๖๗}

(๔) สมชีวิตา มีความอยู่พอเหมาะสม คือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ให้ผิดเคืองนัก ไม่พุ่มเพื่อนัก ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ดังปรากฏตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังต่อไปนี้

“พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหนกัน?” เมื่อพวกราชบุรุษทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ภิกษุสองพันรูปไปเพื่อประโยชน์แก่ภักตทั้งหลายมีนิตยภักต สลากภักตและคิลาณภักต เป็นต้นในคฤหัสถ์ของ อนาถ บิณฑิกเศรษฐีทุก ๆ วัน ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไปคฤหาสน์ของจุฬอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นนิตย์. ของนาง วิสาखा (และ) นางสุปปาวสา ก็เช่นเดียวกัน” . . . ดังนี้แล้ว ทรงพระประสงค์จะบำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เองบ้าง จึงเสด็จไปวิหาร ทรงนิมนต์พระศาสดา พร้อมกับภิกษุพันรูป ถวายทานด้วยพระหัตถ์ (เอง) สิ้น ๗ วัน ในวันที่ ๗ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาของพระองค์พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นนิตย์เถิด.”^{๑๖๘}

^{๑๖๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๑๙.

^{๑๖๑} ทานอันเลิศในนา

^{๑๖๒} ทานอันเลิศในลาน

^{๑๖๓} ทานอันเลิศในคราวนวด

^{๑๖๔} ทานอันเลิศในคราวเทข้าวสารลงหม้อข้าว

^{๑๖๕} ทานอันเลิศในคราวคดข้าวสุกใส่ภาชนะ

^{๑๖๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๖๔.

^{๑๖๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๖๒ - ๕๖๓.

^{๑๖๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๓.

๒) ความสุขชั้นกลาง (สัมปรายิกัตถะ หรือประโยชน์เบื้องหน้า) ประโยชน์ในภพหน้า เป็นประโยชน์ชั้นสูงที่ลึกล้ำกว่าจะมองเห็นได้เฉพาะหน้า เกี่ยวเนื่องด้วยคุณค่าของชีวิต เป็นหลักประกันว่า เมื่อละชีวิตจากโลกนี้ไปแล้ว จะไม่ตกลงไปสู่ที่ชั่ว อันได้แก่ ความเจริญด้านจิตใจที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมและศีลธรรม ใฝ่ใจในทางในเรื่องบุญกุศล มีความสงบสุขทางจิตใจ มี ๔ ประการ คือ

(๑) สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

ครั้งนั้น ความคิดอย่างนี้ได้มีแก่นายมาลาการนั้นว่า “พระราชจะทรงฆ่าเราเสียก็ตาม ขับไล่เสียจากแคว้นแคว้นก็ตาม, ก็พระราชานั้น แม้เมื่อพระราชทานแก่เรา พึงพระราชทานทรัพย์สักว่าเลี้ยงชีพในอิตถาพนี้; ส่วนการบูชาพระศาสดา อาจเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เราในภพนี้ก็เป็นอันหนึ่งเดียว” ^{๑๖๙}

“อานนท์ เธออย่าได้กำหนดว่า ‘กรรมมีประมาณเล็กน้อย อ้นนายมาลาการนี้กระทำแล้ว’ ก็นายมาลาการนี้ได้สละชีวิตกระทำการบูชาเราแล้ว, เขายังจิตให้เสื่อมใสในเราด้วยอาการอย่างนี้ จักไม่ไปสู่ทุกคติ ตลอดแสนกัลป์” ^{๑๗๐}

พระศาสดาตรัสว่า “อานนท์ เมื่อจิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนักของเราที่ดี ไปในที่อื่นก็ดี, สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น, เพราะอุบาสกนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธาเสื่อมใส สมบูรณ์ด้วยศีล, อุบาสกผู้เห็นปานนี้ ย่อมไปประเทศใด ๆ ; ลากสักการะย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้น ๆ ที่เดียว” ^{๑๗๑}

(๒) สีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล คือรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ไม่มีโทษ และรู้จักรักษาระเบียบวินัยเป็นอันดี

เศรษฐีนั้นเรียกธิดามาแล้วกล่าวว่า “แม่ เจ้าจักอาจเพื่อบวชไหม?” คำของบิดาได้เป็นเหมือนน้ำมันที่หุงแล้วตั้ง ๑๐๐ ครั้ง อันเขารดลงบนศีรษะ เพราะความที่นางมีภพมีในที่สุด; เพราะฉะนั้นนางจึงกล่าวกะบิดาว่า “พ่อ ฉันจักบวช.” ^{๑๗๒}

ในกาลต่อมา โดยกาลเป็นที่ล่วงแห่งพระบิดา ได้รับราชสมบัติแล้ว ไม่ทรงละเมตราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ทรงประพฤติอยู่ในกุศลธรรมแล้ว. ศีล ๕ ชื่อว่ากุศลธรรม. พระโพธิสัตว์ทรงรักษาศีล ๕ นั้น ทำให้บริสุทธิ์. พระชนนี พระอัครมเหสี พระอนุชา อุปราช พราหมณ์ปุโรหิต อำมาตย์ผู้ถือเชือก (พนักงานรับวัด) นายสารถิ เศรษฐี มหาอำมาตย์ ผู้เป็นขุนคลัง คนรักษาประตู นางวรรณทาสี ผู้เป็นหญิงงามเมืองของพระโพธิสัตว์นั้น ย่อมรักษาศีล ๕ เหมือนพระโพธิสัตว์ด้วยประการฉะนี้. ^{๑๗๓}

(๓) จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ เป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่ผู้อื่น ดังปรากฏตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

จึงกลับมาโดยเร็ว รับบาตรของพระปัจเจกพุทธะไปสู่เรือนด้วยคิดว่า “เมื่อความที่เราเป็นผู้ปรารถนาเพื่อจะให้ มีอยู่ ไทยธรรมไม่มี, เมื่อไทยธรรมมี เราไม่ได้ปฏิบัติหา แต่วันนี้ ปฏิบัติหาเราก็พบ

^{๑๖๙} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๐๕.

^{๑๗๐} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๑๐.

^{๑๗๑} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๘๐.

^{๑๗๒} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๐๓.

^{๑๗๓} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๔๘ - ๓๔๙.

แล้วและไทยธรรมของเราก็มียู่, เป็นลาภของเราหนอ.” ให้เทกต์ลงในบาตร แล้วนำกลับมาตั้งไว้ในมือพระปัจเจกพุทธะ . . . ^{๑๗๔}

(๔) ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ รู้จัก บาป คุณ โทษ ประโยชน์ และมิใช่ประโยชน์ เป็นต้น

ลูกชายคนเล็กนั้นคิดว่า “ธรรมดาว่ากิจที่เกิดขึ้นแก่บิดา ย่อมเป็นภาระของบุตร” จึงเป็นสหายของบิดา ได้ทำดอกไม้ทั้งหลายแล้ว. ^{๑๗๕}

จะเห็นได้ว่า ในระดับโลกียะในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบททำให้ทราบถึงพฤติกรรมของบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเพียงเพื่อความอยู่รอดของชีวิตในสังคม ไม่ได้มีพฤติกรรมใดที่จะต้องการมากไปกว่านั้น และกลุ่มที่สอง มีพฤติกรรมเพื่อต้องการจะได้สิ่งที่สูงขึ้นไปอีก

๔.๔.๒ เป้าหมายในระดับโลกุตระ

๓) ความสุขขั้นสูงสุด (ปรมัตถะ หรือประโยชน์สูงสุด) ประโยชน์อย่างยิ่งอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด หมายถึงจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง คือวิมุตติและพระนิพพาน อันเป็นสาระแท้ของชีวิต ได้แก่การรู้แจ้งและรู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต การปฏิบัติในขั้นนี้ เป็นการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยการดับกิเลสและตัณหาแล้วบรรลุพระนิพพาน อันเป็นบรมสุขด้วยการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ คือทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป ^{๑๗๖}

ดังนั้น ในระดับโลกุตระที่ปรากฏในมรรคมีองค์ ๘ นี้ ผู้วิจัยจะพิจารณาตามที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒ เพื่อให้เกิดความชัดเจน ซึ่งจะกล่าวถึงเพียงบางหัวข้อ เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนกับเรื่องประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์เบื้องหน้าที่ได้นำเสนอมานี้แล้ว ดังนี้

(๑) สัมมาทิฐิ จะกล่าวถึงเรื่องความรู้ในอริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์และปฏิจลสมุปบาท ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

พระศาสดารับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า “ได้ยินว่า เธอได้ทำอย่างนั้น จริงหรือ?”

ภิกษุ. จริง พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์อาศัยภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งอยู่ในที่นั้น ๒ - ๓ วัน; ก็แต่ว่า ข้าพระองค์มิได้ขอบใจลัทธิของพระเทวทัต. . . แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุเป็นผู้ยินดีด้วยลาภของตนเท่านั้น, การปรารณาลาภของผู้อื่น ไม่สมควร, เพราะบรรดาญาณวิปัสสนามรรคและผลทั้งหลาย แม้ธรรมสักอย่างหนึ่งย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารณาลาภของผู้อื่น, ^{๑๗๗}

(๒) สัมมาสังกัปปะ ผู้วิจัยพิจารณาเรื่อง เนกขัมมสังกัปปิ อพยابาทสังกัปปิ และอวิหิงสาสังกัปปิ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

^{๑๗๔} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๔๖.

^{๑๗๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๔๗.

^{๑๗๖} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๒๒.

^{๑๗๗} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๖๑ - ๓๖๒.

ธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทรงคำนึงถึงความอาฆาต ย่อมทรงแสดงธรรม ด้วยสามารถ
แห่งบุคคลผู้ควรบรรลุผลเท่านั้น. มารดาบิดา พานางมาคันทียานัน ไปฝากนายจุฬามาคันทียะ ผู้
เป็นน้องชายแล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา ทั้งสองคนบวชแล้ว ก็ได้บรรลุอรหัตผล.^{๑๗๘}

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสอนุพุทพิกถา แสดงธรรมแก่ดาบสเหล่านั้น. ในที่สุดแห่งเทศนา
ดาบสทั้งปวงบรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ทูลขอบรรพชา ได้เป็นผู้ทรงบาตรและ
จีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์. . . เศรษฐีทั้งสามแม้นั้นแล จัดเกวียนคนละ ๕๐๐ เล่ม บรรทุกเครื่องอุปกรณ์
แก่ทาน มีผ้า เครื่องนุ่งห่ม เนยใส น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้น ไปถึงเมืองสาวัตถีแล้ว เข้าไปสู่พระเชตวัน
ถวายบังคมพระศาสดา สดับธรรมกถาแล้ว ในที่สุดแห่งกถา ก็ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล.^{๑๗๙}

ดังได้สดับ กุลบุตรผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถี ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วออกบวช ได้
อุปสมบทแล้ว มีนามว่า สังฆรักขิตเถระ โดย ๒ – ๓ วันเท่านั้น ก็บรรลุพระอรหัตผล.^{๑๘๐}

ในกรุงสาวัตถี ยังมีอุบาสก (คนหนึ่ง) ชื่อฉัตตปาณิ เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก เป็นอนาคามี.
อุบาสกนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถแต่เช้าตรู่ ได้ไปยังที่บำรุงของพระศาสดา. . . พรหมจรรย์และการ
บริโภคมัตถ์ครั้งเดียวของอริยสาวกผู้เป็นอนาคามีเหล่านั้น มาแล้วโดยมรรคนั้นแหละ. . .^{๑๘๑}

ยังอุบาสกให้อดโทษแล้ว. พระสุธรรมเถระนั้น อันอุบาสกให้อดโทษด้วยคำว่า “กระผมอดโทษ
ขอรับ, ถ้าโทษของกระผมมี, ขอท่านอดโทษแก่กระผม” ตั้งอยู่ในพระโอวาท ที่พระศาสดาประทาน
แล้ว โดย ๒ – ๓ วันเท่านั้น ก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว.^{๑๘๒}

(๓) สัมมาวายะ ผู้วิจยพิจารณาเรื่อง ปธาน ๔ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
ดังนี้

พระเถระถูกหมอบอกเลิกแล้ว กลับไปสู่วิหาร ดำริว่า “ท่านแม่หมอบอกเลิกแล้ว ท่าน
อย่าได้ละอิริยาบถเสียนะ สมณะ” แล้วกล่าวสอนตนด้วยคาถาว่า “ปาลิตะ ท่านถูกหมอบอกเลิก
จากการรักษาทั้งเสียแล้ว เทียงต่อมัจจุราช โฉนจึงยังประมาทอยู่?” ดังนี้แล้ว บำเพ็ญสมณธรรม.

ลำดับนั้น พอมัชฌิมยามล่วงแล้ว, ทั้งดวงตา ทั้งกิเลสของท่านแตก (พร้อมกัน) ไม่ก่อนไม่หลัง
กว่ากัน. ท่านเป็นพระอรหันต์สุขขวิปัสสกะ^{๑๘๓} เข้าไปสู่ห้องนั่งแล้ว.^{๑๘๔}

กราบทูลก่อนว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์บวชแล้วเมื่อกายแก่ ไม่สามารถจะบำเพ็ญ
คันถธุระได้, แต่จะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ” ดังนี้แล้ว ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกวิปัสสนาจนถึงพระ
อรหัต พากเพียรพยายามอยู่ บรรลุพระอรหัตพร้อมกับด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.^{๑๘๕}

^{๑๗๘} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๗๓.

^{๑๗๙} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๗๔.

^{๑๘๐} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๔๑๒.

^{๑๘๑} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๖๗.

^{๑๘๒} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๕๒.

^{๑๘๓} คือ เป็นพระอรหันต์ ฝ่ายวิปัสสนา.

^{๑๘๔} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๑.

^{๑๘๕} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๐๙.

พระศาสดาตรัสสั่งภิกษุ ผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่งว่า “เธอจงให้เด็กคนนี้ บวช.” พระเถระบอกตจปัญจกัมมัญฐานแก่เธอแล้ว ให้บรรพชา . . . เธอเรียนพระพุทฺธพจน์ได้มาก มีอายุครบ ได้อุปสมบทแล้ว ทำกรรมในโยนิโสมนสิการ บรรลุพระอรหัตแล้ว.^{๑๘๖}

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในธรรมสภาว่า “ผู้มีอายุ พระจุฬปันถก แม้ไม่สามารถจะเรียนคาถา ๔ บท โดย ๔ เดือนได้ ก็ไม่สละความเพียร ตั้งอยู่ในอรหัตแล้ว, บัดนี้ได้เป็นเจ้าของทรัพย์คือโลกุตตรธรรมแล้ว.”^{๑๘๗}

เมื่อรำคาญใจจึงนั่งคนเดียว ยืนแต่คนเดียว. ท่านเข้าถึงความเป็นคนเดียวอย่างนี้ เริ่มตั้งความ สิ้นและความเสื่อมในอสังขาร บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว.^{๑๘๘}

ดังนี้แล้ว หลีกไป. สามเณรนั้นให้เดือนที่ ๑ และเดือนที่ ๒ ล่วงไปแล้ว ณ ที่นั้น เมื่อเดือนที่ ๓ ล่วงไป, ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา.^{๑๘๙}

พระเถระพาท่านหลีกไปสู่ที่จาริกแล้ว, กล่าวสอน พร่ำสอนท่านเนื่อง ๆ ว่า “สิ่งนี้ คุณควรทำ, สิ่งนี้ คุณไม่ควรทำ” เป็นต้น. ท่านได้เป็นผู้ว่าง่าย มีปกติรับเอาโอวาทโดยเคารพแล้ว, เพราะฉะนั้น เมื่อท่านปฏิบัติตามคำที่พระเถระพร่ำสอนอยู่ โดย ๒ – ๓ วันเท่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.^{๑๙๐}

ภิกษุผู้เป็นพีคิดว่า “เราจักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ” อยู่ในสำนักแห่งพระอาจารย์และพระ อุปัชฌายะ ๕ พรรษาแล้ว เรียนกัมมัญฐานจนถึงพระอรหัต เข้าไปสู่ป่าพายายมอยู่ ก็บรรลุพระ อรหัตผล.^{๑๙๑}

นางไปสู่ชนบทกับภิกษุณีทั้งหลาย เพราะความเป็นผู้ประสงคฺวิเวก เมื่ออยู่ชนบทนั้นไม่นาน เท้าไร ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย^{๑๙๒}

(๔) สัมมาสติ ผู้วิจัยพิจารณาเรื่อง สติปัญฐาน ๔ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้

ตรัสว่า “มหาบพิตร บัดนี้ พระองค์จักเชื่อได้อย่างไร? แม้ในกาลก่อน เมื่อเขาแสดงร่างกระดูก แก่พระองค์ ทูลว่า ‘บุตรของพระองค์ทิวกตแล้ว’ พระองค์ยังไม่ทรงเชื่อ” ได้ตรัสมหาธรรมपालชาดก เพราะอุบัติเหตุแห่งเรื่องนี้. ในกาลจบคาถา พระราชาดำรงอยู่ในอนาคามีผล.^{๑๙๓}

ต่อมากาลไม่นานเลย ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ซึ่งกุลบุตรทั้งหลาย (ออก) จากเรือน บวชไม่มีเรือนโดยชอบต้องการ ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้ว อยู่ในทวิภวธรรม รู้ชัดว่า “ชาติ สิ้นแล้ว, พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว, กิจจำต้องทำ ๆ เสร็จแล้ว, กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี.” เป็นอันว่าท่านพระนันทะ ได้เป็นพระอรหันตองค์ใดองค์หนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย.^{๑๙๔}

^{๑๘๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๒๗.

^{๑๘๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๔๒.

^{๑๘๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๔๕๒.

^{๑๘๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๖๙.

^{๑๙๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๘๘.

^{๑๙๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๗๑.

^{๑๙๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๖๓.

^{๑๙๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๕๙.

^{๑๙๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๖๒.

จึงถามว่า “ท่านประสงค์จะฟังสูตรไหน? อุบาสก” เมื่อเขาเรียนว่า “สติปัฏฐานสูตร ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละแล้ว.” จึงเริ่มสวดพระสูตรว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สุตตานัง วิสุทฺธิยา (ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางไปอย่างเอก เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย)” เป็นต้น^{๑๙๕}

พระนางสามาวดีได้ให้อโรวาทแก่หญิงเหล่านั้นว่า “การกำหนดอัฐภาพ ซึ่งถูกไฟเผาอย่างนี้ของพวกเราผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร อันมีส่วนสุดไม่ปรากฏแล้ว แม้พุทธานุภาพก็ไม่ทำได้โดยง่าย, ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด.” หญิงเหล่านั้น เมื่อดำหนักถูกไฟไหม้อยู่, มนสิการซึ่งเวทนาปริคคหก็มีมัญฐาน,^{๑๙๖} บางพวกบรรลุผลที่ ๒, บางพวกบรรลุผลที่ ๓.^{๑๙๗}

จำเดิมแต่นั้น อุบาสิกานั้นก็ได้ทำการสาธยายซึ่งอาการ ๓๒ (และ) เริ่มตั้งไว้ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไปในตน ได้บรรลุมรรค ๓ ผล ๓ ก่อนกว่าภิกษุเหล่านั้นทีเดียว. ปฏิสัมภิทา ๔ และโลกียอภิญญา ได้มาถึงแก่อุบาสิกานั้นโดยมรรคนั้นแล.^{๑๙๘}

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสบอกกรรมที่เขากระทำแล้วในก่อนเก่า ชัมพูกะนั้น. เมื่อพระศาสดาตรัสอยู่นั้นแหละ ความสังเวชเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว, หิริโอตตปเปปรากฏแล้ว. เขานั่งกระโหยงแล้ว. ลำดับนั้น พระศาสดา ได้ทรงโยนผ้าสาฎกสำหรับอาบน้ำไปให้เขา. เขานั่งผ้านั้นแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา นัง ฌ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายพระศาสดา ตรัสอนุบุพพิกถาแสดงธรรมแก่เขา. ในกาลจบเทศนา เขาบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วลุกขึ้นจากที่นั่ง ทูลขอบรรพชาและอุปสมบท.^{๑๙๙}

ดังนี้แล้ว ก็กล่าวธรรมกถาแก่เขา. คฤหบดีนั้นฟังธรรมกถาของพระเถระอยู่แล บรรลุอนาคามีผลแล้ว.^{๒๐๐}

เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสห้ามถึง ๒ ครั้ง ถูกเขาอ้อนวอนแม้ครั้งที่ ๓ ประทับยืนในระหว่างถนนนั่นเอง ทรงแสดงธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า “พาหิยะ เพราะเหตุนี้ เธอพึงศึกษาในศาสนานี้ อย่างนี้ว่า ‘เมื่อรูปเราได้เห็นแล้ว รูปจักเป็นเพียงเราเห็น.’ พาหิยะนั้นกำลังฟังธรรมของพระศาสดานั้นแล ยังอาสวะทั้งหมดให้สิ้นไป บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ แล้ว,^{๒๐๑}

ในวิหารแม้เสียงแห่งไปไม้แก็กมิได้มี. จิตของสามเณรได้มีอารมณ์เป็นหนึ่งแล้ว. เธอพิจารณาอัฐภาพแล้ว บรรลุผล ๓ อย่างในระหว่างภัตนั้นเอง. . . เมื่อพระเถระแก้ปัญหทั้ง ๔ ข้อเหล่านั้นแล้ว, สามเณรก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา.^{๒๐๒}

ในกาลจบเทศนา นางปฐาจาราเภาภิเลสมิประมาณเท่าฝุ่นในแผ่นดินใหญ่แล้ว ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล,ชนแม่เหล้าอื่นเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.^{๒๐๓}

^{๑๙๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๗๖.

^{๑๙๖} กัมมัญฐาน มีอันกำหนดเวทนาเป็นอารมณ์.

^{๑๙๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๙๖.

^{๑๙๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๙๗ – ๓๙๘.

^{๑๙๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๒๘.

^{๒๐๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๔๗.

^{๒๐๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๓๐.

^{๒๐๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๓๖ – ๓๓๘.

^{๒๐๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๙๖.

ลำดับนั้นพระศาสดา ตรัสอนุพุพพิกาแก่พวกเขา. ในเวลาจบเทศนา นายพรานกุกกุมิตร พร้อมทั้งบุตรและสะใภ้มีตนเป็นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.^{๒๐๔}

ในกาลจบพระคาถา สันตติมหาอำมาตย์ บรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาอายุสังขารของตน ทราบความเป็นไปไม่ได้แห่งอายุสังขารนั้นแล้ว จึงกราบทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตการปริณิพพานแก่ข้าพระองค์เถิด.”^{๒๐๕}

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสอนุพุพพิกาแล้ว ทรงประกาศสัจจะทั้งหลายแก่เขา. ในที่สุดแห่งเทศนา เขาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แม้พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนาแล้ว^{๒๐๖}

เมื่อจะบรรลุความสงสัยของท้าวเธอ จึงได้แสดงธรรมเทศนา, ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ทั้งหลายประมาณ ๑๔ โภกวิ, ส่วนท้าวสักกเทวราชบรรลุโสดาปัตติผล ตามที่ประทับนั่งแล้วนั่นเอง.^{๒๐๗}

พระศาสดาย่อมทรงทำภักติกิจที่เรือนของพราหมณ์นั้นแล. แม้สองสามีภรรยานั้น ถวายไทยธรรมของตนแด่พระตถาคตอยู่ ฟังธรรมกถาอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ บรรลุอนาคามีผลแล้ว.^{๒๐๘}

ในกาลจบเทศนา อุบาสกตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่หมู่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.^{๒๐๙}

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสอนุพุพพิกาแก่เศรษฐีนั้น. ในเวลาจบเทศนา เศรษฐีนั้นบรรลุโสดาปัตติผล^{๒๑๐}

ในกาลจบเทศนา สุภัททปริพาชกตั้งอยู่แล้วในอนาคามีผล. พระธรรมเทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.^{๒๑๑}

ในกาลจบเทศนา นางยักษิณีตั้งอยู่ในสภาวะทั้งหลาย สมาทานศีล ๕ พ้นแล้วจากเวร, ฝ่ายกุลธิดานอกนี้ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่กุลบุคคลผู้ประชุมกันแล้ว.^{๒๑๒}

ในกาลจบเทศนา มหาชนแม้ทั้งหมดนั้น ผู้รับสินจ้างแล้วยืนด่าอยู่ในที่ทั้งหลาย มีถนนและทางสามแยกเป็นต้น บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.^{๒๑๓}

เพราะฉะนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงเนื้อความนี้ว่า “แม่ท่านทั้งหลาย เมื่อไม่ได้สหายมีรูปเช่นนี้ พึงเป็นผู้เที่ยวไปคนเดียวเท่านั้น” จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้แก่ภิกษุเหล่านั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง ๕๐๐ รูป ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.^{๒๑๔}

^{๒๐๔} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๙.

^{๒๐๕} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๑๕.

^{๒๐๖} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๗๔.

^{๒๐๗} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๘๖.

^{๒๐๘} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๕๒.

^{๒๐๙} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๐.

^{๒๑๐} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๘.

^{๒๑๑} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๖๔.

^{๒๑๒} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/ ๑๖๑.

^{๒๑๓} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๓๐.

(๕) สัมมาสมาธิ ผู้วิจัยพิจารณาเรื่อง ฌาน ๔ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังนี้ บรรดาศากยภิกษุ ๖ รูปนั้นท่านภททิยะได้เป็นพระอรหันต์เตวิชโช^{๒๑๕} โดยระหว่างพรรษานั้นเอง. ท่านพระอนุรุธะเป็นผู้มีจักขุเป็นทิพย์ ภายหลังทรงสดับมหาปุริสวิตกกสูตร ได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว. ท่านพระอานนท์ ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. พระภคฺเถระและพระกิมฬิเถระ ภายหลังเจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหันต์. พระเทวทัตได้บรรลุฤทธิ์อันเป็นของปุณฺชน.^{๒๑๖}

นางชุชุตตรา . . . นั่งบนอาสนะ จับพัดอันวิจิตร เรียกมาตุคาม ๕๐๐ มาแล้ว แสดงธรรมแก่หญิงเหล่านั้น โดยทำนองที่พระศาสดาทรงแสดงแล้วนั้นแล. หญิงแม้ทั้งปวงเหล่านั้น ฟังธรรมกถาของนางแล้ว ก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล. . .^{๒๑๗}

เมื่อภิกษุเหล่านั้น ได้อาหารอันเป็นที่สบาย จิตก็เป็นธรรมชาติ มีอารมณ์เดียว (แน่วแน่). พวกเธอมีจิตแน่วแน่เจริญวิปัสสนา ต่อกาลไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.^{๒๑๘}

ฝ่ายมิกคารเศรษฐี เมื่อพระตถาคตทรงเปลี่ยนแปลงยกย้ายธรรมเทศนาอยู่ นั่งอยู่ภายนอกมานั้นเอง ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล อันประดับด้วยพินัย ประกอบด้วย อจลศรัทธา เป็นผู้หมดสงสัยในรัตนะ ๓

เมื่อนางบวชไม่นาน วาระรักษาลูกตาลในโรงอุโบสถถึงแล้วนางตามประทีป กวาดโรงอุโบสถ ยืนถือนิมิตแห่งเปลวประทีป แลดูแล้ว ๆ เล่า ๆ ยังฌานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว กระทำฌานนั้นแลให้เป็นบาท บรรลุพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญาทั้งหลายแล้ว. . .^{๒๑๙}

ในอดีตกาล พ่อค้าในกรุงพาราณสีคนหนึ่งคิดว่า “เราจักไปสู่ปัจฉิมตชนบทแล้ว นำไม้จันทน์แดงมา” ขนเอาวัตถุเป็นอันมาก มีผ้าและเครื่องอาภรณ์เป็นต้น ไปยังปัจฉิมตชนบท ด้วยเกวียน ๕๐๐ ยืดที่ผูกใกล้ประตูบ้านแล้ว . . . เขารับรองว่า “ดีละ” แล้วเมื่อมาสู่สำนักของพ่อค้านั้นตลอดกาลตามกาล ย่อมนำมาแต่ไม้จันทน์แดงเท่านั้น. แม้พ่อค้านั้นก็ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่เขา.^{๒๒๐}

ตัวอย่างที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่า ในระดับโลกียะที่นำเสนอในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นเรื่องราวที่ชัดเจนในชีวิตประจำวัน และใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวกำหนดในการดำเนินชีวิต โดยใช้พื้นฐานของตัวละครที่แสดงเป็นผู้ดำเนินเรื่อง

ส่วนในระดับโลกุตระ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรม-บท เป็นเป้าหมายสูงสุดเช่นเดียวกับเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของหลักพุทธจริยศาสตร์โดยทั่วไป กล่าวโดยสรุป เป้าหมายสูงสุดในชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ทั่วไปกับเป้าหมายสูงสุดของพุทธ-จริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นเป้าหมายอันเดียวกันและหลักการอันเดียวกัน ไม่ได้มีข้อแตกต่างกันแต่อย่างใด เพียงแต่บางประการ ผู้แต่งได้นำเสนอเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มอรรถรสในการเสพรับ

^{๒๑๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๕๕.

^{๒๑๕} วิชา ๓ คือ ๑. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๒. จุตูปปาตญาณ ๓. อาสวักขยญาณ

^{๒๑๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๘๗.

^{๒๑๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๘๒.

^{๒๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๙๙.

^{๒๑๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๐๔.

^{๒๒๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕๐๓ - ๕๐๔.

วรรณกรรมที่แต่งขึ้นอันเป็นความเหมาะสมสำหรับการรับรู้ของบุคคลแต่ละบุคคล และเป็นการร่วมสมัยขึ้น

๔.๕ คุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย

จากการศึกษาและวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นพุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัย และเหมาะสมกับยุคสมัย แม้ว่า เรื่องราวที่ปรากฏในนิทานจะแต่งมานานแล้วก็ตาม ดังนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจังเกี่ยวกับการวิจัยครั้งนี้ พุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ควรจะมีบทบาทในการทำให้คนไทยได้มีศักยภาพทางด้านคุณภาพชีวิตและจริยธรรมกันมากขึ้น ผู้วิจัยได้แยกนำเสนอคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ไว้ ๒ ประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

๑. คุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ต่อครอบครัว โดยทั่วไป มนุษย์ต้องการความสุขในชีวิตเป็นเบื้องต้น ส่วนความสุขขั้นสูงขึ้นไปนั้น ต้องรอจังหวะและโอกาสที่จะปฏิบัติให้สูงขึ้นไป ดังนั้นในระดับนี้ จึงพิจารณาจากการใช้ชีวิตประจำวันและความต้องการพื้นฐานในชีวิต โดยใช้หลักหัวใจเศรษฐกิจเป็นบรรทัดฐานในการแสดงคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ ดังนี้ ๑) การหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญา สอดส่อง ตรวจสอบ หาอุบายวิธี สามารถดำเนินการให้ได้ผลดี ๒) การรู้จักรักษาทรัพย์ รู้จักคุ้มครองทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือสูญหาย ๓) มีเพื่อนที่ดีและคบคนที่ดี รู้จักกำหนดบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา และ ๔) มีความเป็นอยู่พอเหมาะ รู้จักกำหนดรายรับรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอเพียง ไม่ฟุ่มเฟือยนัก หารายรับอยู่เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

การได้ศึกษาเรียนรู้พุทธจริยศาสตร์ ไม่ว่าจะทางใดทางหนึ่ง ทำให้ชีวิตมีคุณค่าและเกิดคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถนำพุทธจริยศาสตร์ไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นกรอบหรือแนวทางในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันและเกื้อกูลครอบครัวได้เป็นอย่างดี โดยต้องยึดหลักพื้นฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องของศีลเป็นองค์ประกอบเพิ่มเติม ช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตส่วนตัวได้อย่างเป็นสุข และถ้าสังคมส่วนตัวเป็นสุข สังคมส่วนรวมก็ย่อมจะเป็นสุขด้วย

๒. คุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ต่อสังคม การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมถือว่าเป็นพันธกรณีของมนุษย์ที่มีต่อกันในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การกระทำตามหน้าที่โดยมุ่งประโยชน์เพื่อหน้าที่เป็นสำคัญนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด เพราะการปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละฝ่ายจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเสียสละ เพื่อธำรงไว้ซึ่งความดีงาม และหน้าที่ของแต่ละฝ่ายจะต้องเกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งมวล ซึ่งพุทธจริยศาสตร์ก็ได้ใช้หลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องทิศ ๖ เป็นตัวกำหนดพื้นฐานในการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

จะเห็นได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ล้วนมีคุณค่าและคุณประโยชน์สำหรับการใช้ชีวิตในปัจจุบัน โดยเฉพาะในครอบครัว และในสังคม